

Boliger for eldre

Av arkitekt mnal CARSTEN BOYSEN
Norges byggforskningsinstitutt

NORGES BYGGFORSKNINGSINSTITUTT

Boliger for eldre.

Spesialboliger eller høynet boligstandard?

Av arkitekt MNAL Carsten Boysen, Norges byggforskningsinstitutt.

DK 728 : 362.6

I. Innledning.

Både når det gjelder boligspørsmålet generelt og når det gjelder de eldres boligproblem, må vi se våre forestående arbeidsoppgaver på bakgrunn av det vi tror oss å kunne forutsi om *befolkningsutviklingen* i landet.

At antallet pensjonister fordobles i perioden 1950 til 1980 (fig. 1), stiller i seg selv svære krav til utbygging av institusjoner, boliger og samfunnsmessig omsorg for de gamle. At vi samtidig ikke er fornøyd med dagens standard, øker kravene enda mer. Og at den del av befolkningen som er i den «produktive» alderen (fig. 2), tiltar mindre enn barna og de gamle, gjør det forståelig at mange ser med bekymring på denne forskyvningen i alderssammensetningen. «Alderspyramidene» (fig. 3) viser et noe mer detaljert bilde av befolkningsutviklingen. Blant annet kan vi følge hvordan de små førkrigsgenerasjonene — som i dag befinner seg nokså sentralt i den produktive aldersgruppen — ved slutten av århundret vil nå opp i pensjonsalderen og redusere veksten i de eldres antall for en tid. Viktigere er det nok allikevel å ta med i vurderingen den vekst i produktiviteten som vi opplever i automatiseringens og atomkraftens tidsalder, og som forhåpentlig gir oss grunn til å anta at

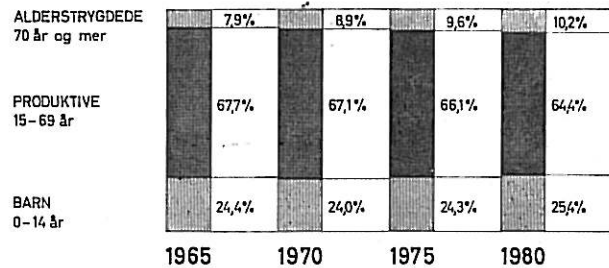

Fig. 2. Befolkningens prosentvise fordeling på aldersgrupper 1965—1980.

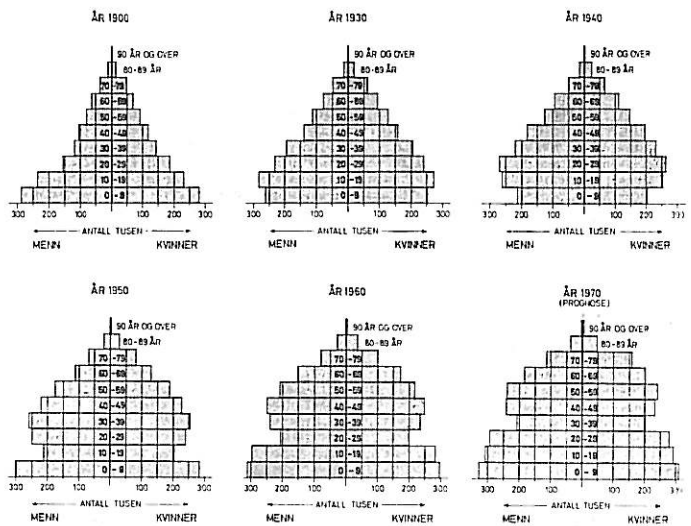

Fig. 3. «Befolkningspyramider» — Befolkningens fordeling på 10-årige aldersgrupper år 1900, 1930, 1940, 1950, 1960 og 1970.

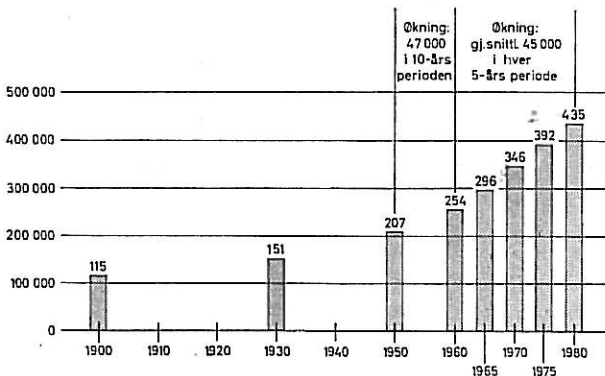

Fig. 1. Personer på 70 år og mer i Norge 1900—1980.

«aldersproblemet» vil bli et forholdsvis overkommelig problem sammenlignet med andre samfunnsmessige oppgaver som de yngre generasjonene må ha krefter til å løse i årene som kommer.

Allikevel — i en menneskealder fremover vil veksten i de eldres antall stille oss overfor store oppgaver. Vanskeligst blir situasjonen i de mest utpregede utflytningsdistrikter, hvor de eldres antall snart vil utgjøre opptil 30 % av de produktives

og hvor kvinneunderskuddet blant de yngre samtidig blir særlig stort. Men også i byer og tettgrender er det vanlig å forestille seg at aldersproblemet vil øke sterkt — ikke så meget på grunn av veksten i de eldres antall som av «sosiologiske» årsaker.

Vi forestiller oss gjerne at oppsplittingen av husholdningene og utsjaltningen av de eldre fra den stadig mer typiske «kjernefamilie» er en nærmest uavvendelig følge av industrialiseringen og urbaniseringen, og at byenes gamle i stigende grad vil bli henvist til samfunnets omsorg i alders- og sykehjem. Mange er ikke klar over at den langt overveiende del av de eldre klarer seg selv, og at det bare er en relativt liten del som opptas i institusjoner.

Ved oppstilling av kommunale byggeplaner for aldersinstitusjoner har det vært vanlig å regne med at ca. 3 % av de over 70 år vil trenge plass i aldershjem og 7 % i pleie- eller sykehjem. Under ellers like forhold kunne man vente en økning i denne «institusjonsprosenten», fordi pleiebehovet stiger med alderen og fordi de «eldste blant de gamle» vil øke sterkest i antall i årene som kommer. Men andre bestrebelse — som utbygging av en effektiv hjemmesykepleie — vil kunne virke i motsatt retning. Vi skal senere komme tilbake til dette, her skal vi bare slå fast at langt det største antall gamle bor i sine hjem. De fleste ektepar bor for seg selv, mens enker og enkemenn noe hyppigere bor sammen med voksne barn eller sammen med andre.

De som vil studere de eldres leve- og boligforhold nærmere kan vises til dr. Axel Strøms representative landsundersøkelse av de eldres levevilkår og helsetilstand i 1953—54 og til en mer lokal undersøkelse som ble foretatt i Oslo av professor Holm, dr. Gaustad og cand. psychol. Beverfelt i 1958—60. Disse undersøkelsene er publisert i heftene 2 og 8 i serien «Norske gerontologiske skrifter». [11] [17] *)

I Sverige drøfter man i dag retningslinjene for sosialpolitikken på basis av et bearbejdet materiale fra folketellingen 1960, som også gjør detaljert rede for de eldres leve- og boligforhold. Dette tallmateriale og resultatene av en landsomfattende undersøkelse av «åldringsvårdens läge» er offentliggjort av Socialpolitiska kommittén i 1963. [27] Det virket sterkt rystende da den svenske boligtingen avslørte at ca. 100 000 boliger bebodd av omtrent 130 000 gamle var uten vann og avløp og

uten andre moderne bekvemmeligheter. 85 % av disse boligene lå på landsbygden, i grissgrendte strøk. Også hos oss vil opplysninger om de eldres boligforhold bli skaffet til veie på grunnlag av boligtingen 1960, men denne del av folketellingsmaterialet er ennå ikke ferdig bearbejdet og fremlagt. Allikevel vet vi jo at de gamle fortrinnsvis bor i små og eldre boliger, noe som jo i og for seg er naturlig og ikke behøvde å innebære så store ulemper hvis disse boligene var holdt i forsvarlig stand og ellers egnet seg som aldersboliger.

Når det gjelder *aldershjemmene*, viste undersøkelser i begynnelsen av 50-årene både i Norge og Sverige at disse ofte var preget av en ytterst uheldig klientblanding — en rest fra fortiden, da gamlehjemmet ofte var det eneste sted hvor de mest skrøpelige og hjelpeløse i byen eller bygda kunne plasseres.

I løpet av 50-årene har man både i Norge og Sverige arbeidet for å få de kronisk og mentalt syke overført henholdsvis til sykehjem og til særlige hjem for senil demente, slik at aldershjemmene kan fungere som *pensjonater* for friske, oppegående eldre. — Langt på vei har dette ført frem i Sverige. Også i Norge vet vi at situasjonen er bedret, men hvor meget får vi først rede på når visse undersøkelser som er satt i gang av De gamles helsekomité, er gjennomført.

Svenskene har bygget om mange foreldede aldershjem og stengt andre, og de nye svenske aldershjemmene er blitt mønsterdannende — bl. a. i Amerika. Men sosialpolitisk sett er det ikke aldershjemmene som har stått i forgrunnen. Deres antall er ikke økt i løpet av 50-årene. I stedet har svenskene lagt hovedvekten på å bygge «pensionärs-

BEHOVSGRUPPE:	BOLIGFORM:	SERVICE:
FRISKE ELDRÉ som kan stille seg selv	ALDRERSBOLIGER Småhus eller småleiligheter spredliggende eller i grupper, evt. samlet i "TRYGDEHEIMER" (Svensk: Pensjonärslägenheter eller P-hem)	HELSE- OG VELFERDSSENTRAL Hjemmehjelp
"OPPEGÅENE" ELDRÉ som ikke kan greie husstellet	ALDRERSHJEM	FELLESHUSHOLDNING Legetilsyn, evt. terapi
PLEIETRENGENDE ELDRÉ evt. syke og seniliggende	SYKEHUS SYKEHJEM eller pleieavdeling på alders- hjem	GERIATRISK DIAGNOSE Behandling og "attføring" TERAPI OG SYKEPLEIE
ALDERDOMSLØVE (senil demente)	HJEM FOR SENIL DEMENTE	BESKYTTELSE OG PLEIE

Fig. 4. Oversikt over behovsgrupper, boligformer og service for de eldre.

*) Tall i hakeparentes viser til litteraturoversikten.

boliger» — dels i form av såkalte «pensionærshem», dels som såkalte «isprenge pensionærslägenheter».

Vår terminologi er ikke fullt så fast og entydig som svenskenes. For at vi lettere skal kunne holde ut fra hverandre de forskjellige arter av omsorgsbehov på den ene side og bolig- eller institusjonsbehov på den annen side, gjengir jeg en oversikt i tabellform (fig. 4).

Forslagene fra Socialpolitiska kommittén i Sverige faller i flere deler. Først og fremst foreslår den et fem-års felttog mot de dårlige boligene på landsbygden. Dels skal det ytes lån og teknisk hjelp til boligforbedring hvor det er mulig — dels skal småhusindustrien mobiliseres til en storstilet leveranse av monteringsferdige trehus som egner seg for de eldre. Husene tenkes oppført nær bygdesentrene — gjerne omkring aldershjemmene — slik at de gamle kan nyte godt av den felles service. Når disse husene har gjort sin tjeneste som aldersboliger etter 10—15 år, kan de eventuelt demonteres og tas i bruk som feriehus.

Når det gjelder den mer *varige* boligbygging, konstaterer komitéen at det så vel i byer og tettsteder som i laddistrikter fins behov for både «pensionærshem» og selvstendige aldersboliger. Komitéen slår fast at grensen mellom de forskjellige typer selvstendige og kollektive boliger for eldre etter hvert viskes ut, og den oppfordrer til arbeid med å finne enda mer differensierte boligformer nettopp av denne servicepregede art hvor det er mulig for de friske å stille seg selv — også når det gjelder matlagingen — mens de mer skrøpelige — og andre som ønsker det — kan gå til dekket bord. Ikke minst gjelder dette på landsbygden, hvor det ikke fins noen vanlig boligbebyggelse å «sprengne aldersboligene inn i».

I tettstedene kan boligformene bli enda mer variert — fra helt anonyme aldersboliger isprengt den vanlige boligbebyggelsen på den ene side, til pensionærshem med en høy grad av kollektiv service på den annen side.

Spesielt understreker komitéen at det ikke bør være noen forskjell når det gjelder *finansieringsmulighetene* mellom disse forskjellige boligtypene. Det siste har en spesiell adresse til oss, hvor Husbanken hittil bare har finansiert bygg med selvstendige aldersboliger og ikke alderspensjonater basert på felleshusholdning.

Bak dette boligprogram — og som en forutsetning for at det skal kunne gjennomføres — ligger som et *ledsagende program* at den «öppna vården» skal utbygges i et raskest mulig tempo. Hjemmehjelp og hjemmesykepleie og et nett av velferds-

sentraler for de eldre må utbygges både i byer, tettgrender og — så langt det er mulig — også på landsbygden. Dette er samtidig et spørsmål om rekruttering, utdanning og lønnsforbedring, og mye står og faller med at denne siden av saken blir løst.

Her i Norge har De gamles helsekomité i mange år hevdet synsmåter som i hovedsaken faller sammen med dette svenske synet. I brede hovedtrekk fremla komitéen sitt program for aldersomsorgen i landet i skriftet «Vår aldrende befolkning», som utkom som nr. 1 i serien «Norske gerontologiske skrifter» i 1955. (Ny revidert utgave utkom i 1961.) Mer konkrete prosjekteringsanvisninger er gitt i komitéens småskrifter om «Boliger for eldre» og om «Planlegging og bygging av institusjoner for eldre». [19] [20] I de senere år har komitéen lansert tanken om «helsetun» i tettgrendene, med aldershjemmet, helsehuset og fødestuen, legeboligen og søsterhjemmet liggende i en klynge rundt samme tun, på et sentralt og hyggelig sted nær kommunikasjoner, kirke og butikker. Aldersboligene tenkes lagt i nærheten av dette helsetunet på overgangen til den vanlige bebyggelsen innenfor tettgrenden. En del slike sentrer er bygget, og vi kan begynne å høste erfaringene. Dr. Viktor Gaustad har reist spørsmålet om ikke en lignende miljøplanlegging kan tenkes i de nye boligbyene og i gamle bystrøk — en form som integrerer de eldre i det felles miljø uten derved å berøve dem en lettvinnt adkomst til den omsorg og den spesielle service som de ofte trenger.

Den aktuelle nødssituasjon etter krigen har ført til at de eldres boligproblem fortrinnsvis er tatt opp her i landet som et *sosialpolitisk* problem. De gangbare forestillinger om hvilken boligstandard som «passer for de eldre», er preget av den sterkt subvensjonerte bygging av kommunale «trygdeheime» for dem som har hatt det vanskeligst. I dagens velferdssamfunn fins det ennå «øyer av fattigdom» [8], og i mange deler av befolkningen — ikke minst blant de eldre — lever rester av fortidens armod igjen, i livsformer, boligvaner og i det vi kanskje kan kalle en «tilbakeliggende behovsbevissthet». Den må ikke danne grunnlaget for boligstandarden på lengre sikt.

Socialpolitiska kommittén understreker sterkt at de eldre i folkepensionens tidsalder vil bli betalingsdyktige boligforbrukere med krav på høyere standard og større valgfrihet. Jeg tror ikke det er mulig å se de eldres boligbehov isolert fra de yngre ensliges og fra de barnløse yngre ektepars. Alle disse gruppene søker sitt behov dekket på det

samme boligmarked. Differensieringen av boligtypene på markedet er ennå ikke kommet lenger enn at det ofte er de samme leilighetstypene de konkurrerer om.

Selv om det er å foregripe konklusjoner som senere vil bli bedre underbygget, vil jeg allerede her komme litt inn på den sannsynlige utviklingen på boligmarkedet. Jeg tror ikke vi kan eller bør regne med at enslige selvervende mennesker i årene fremover vil ta til takke med en hybeltilværelse, og jeg tror det er uriktig å regne med at de eldre enslige og ektepar med folkepensjon vil være tilfreds med ett-roms leiligheter. Innenfor disse gruppene vil stadig flere som et minimum kreve moderne eller moderniserte småleiligheter på 2 eller 3 rom og kjøkken. For familier med barn vil 3-roms standarden i stigende grad føles utilfredsstillende. Mange som har levd og oppdratt barn i slike leiligheter, vil ganske enkelt løse sitt boligproblem i alderdommen ved å bli der de er — deres leiligheter vil i gavnet om ikke i navnet gå over fra å være «familieboliger» til å bli «aldersboliger» eller pensjonistboliger. Mange av de dårlige småboligene som nå bebos av familier og av enslige gamle, må rives eller saneres.

Flertallet både av de eldre og av de enslige vil i årene som kommer kreve større og bedre leiligheter enn de har i dag. De forholdsvis velstilte eldre i store leiligheter som vil ønske å flytte over i mindre, er færre enn mange tror, men de vil i sakens natur gjøre seg sterkt gjeldende som reflekteranter på aldersboliger av høy kvalitet.

Selv om behovet for moderne småleiligheter mange steder og særlig i de helt nye boligområdene må dekkes ved ny produksjon, så må vi ikke forestille oss at veksten i de ensliges og Eldres antall må føre til en tilsvarende økning av det relative antall småleiligheter innenfor den nye boligmasse. Det vil fremdeles være hovedoppgaven å bygge så mange større leiligheter for familier med barn som overhodet mulig. Samtidig vil det være god samfunnsøkonomi og riktig rent menneskelig sett å gjøre flest mulig av de eldre småleilighetene virkelig brukbare for de eldre.

De Eldres boligproblem har overmåte mange sider og kan ses under mange synsvinkler. De forskjellige behovsgruppene og de tilsvarende bolig- eller institusjonsformene kunne hver for seg trenge en like dyptgående drøftelse. I det følgende vil jeg legge hovedvekten på den *selvstendige aldersbolig*, men jeg vil også prøve å se dette spørsmål i sammenheng med miljøspørsmålet generelt.

Hva kan så aldersforskningen fortelle oss om

de Eldres krav til boligen? Aldersforskningen er en tverrvitenskap som omfatter et stort antall spesialvitenskaper. Det som binder disse spesialistene sammen, er en felles interesse for de menneskelige problemer som aldringen medfører. Denne interessen deles også av mange arkitekter, uten at de av den grunn kan gjøre krav på å kalles «gerontologer». Særlig amerikanerne er kommet langt når det gjelder å systematisere kravene til boliger for eldre. Bak de mange utredninger og «standards of design» som man kan finne i amerikansk litteratur om dette spørsmål, ligger et teamwork hvor arkitekter, sosialarbeidere og forskjellige kategorier av aldersforskere har samarbeidet. Utredningene og de «sjekklister» som er beregnet til praktisk bruk under prosjekteringen, er basert både på forskningsresultater og på et praktisk skjønn.

Den etterfølgende fremstilling er basert på et litteraturstudium og på noen nokså elementære erfaringer fra medarbeiderskap ved prosjektering av trygdeheimer. Det er altså ikke noen «forskningsrapport», men et forsøk på å gi noen synspunkter og et omriss av arbeidsområdet.

II. Krav til boligtypene.

Hvilke krav skal vi så stille til en «aldersbolig»? De fysiologiske og mentale aldersforandringene setter inn i ytterst forskjellig grad og til ytterst forskjellig tid hos de forskjellige mennesker. Vår faste aldersgrense på 70 år er iallfall ikke noen biologisk foreteelse. Gamle dagers passive og pessimistiske syn på de Eldres muligheter er i våre dager avløst av et mer aktivt og optimistisk. Mange skrøpeligheter som man før anså for å være en nødvendig følge av alderen, vet vi i dag kan forebygges eller utskytes i tid, dels ved en aktiv helsepleie, dels — og ikke minst — ved et egnet boligmiljø.

Hvis aldersboligen i sin «levetid» skal kunne tjene forskjellige beboere, og tjene dem i alle alderdommens faser, må den — for å si det med en amerikansk forfatter — planlegges for «en teoretisk beboer som samtidig er helt frisk og plaget av alle skrøpeligheter som er karakteristiske for de eldre». Selv om vi har grunn til å være optimistiske med hensyn til alderdommens muligheter, er det jo allikevel på det rene at den stort sett er en nedgangsperiode som hos mange bringer økende tretthet, ensomhet og selvpoptatthet. Denne mentale nedgangen har oftest sitt grunnlag i den fysiologiske svekkelsen, men den skjerpes hvis miljøforholdene, økonomien og kanskje spesielt boligforholdene øker den Eldres vanskeligheter.

I en amerikansk «sjekklister» [45] er de mest alminnelige aldersforandringene summert opp slik:

- 1) Synsfeltet innskrenkes, de eldre ser bare det som befinner seg rett foran øynene.
- 2) Følsomheten for varme og kulde økes.
- 3) Hørselen svekkes — særlig når det gjelder høye toner.
- 4) Luktesansen svekkes.
- 5) Herredømmet over kroppsbevegelsene svekkes, noe som fører til skjelving og til langsommere reaksjon ved snubling eller fall.

Ved siden av disse «normale» aldersforandringene må vi regne med sykelige tilstander, som fører til at mange av de eldre lider av vekslende grader av uførhet og vanførhet.

Mange eldre lider av hjertekar- og åndedrettsykdommer, som vel ikke hindrer dem i å bevege seg i og omkring boligen, men som gjør trapper og kanskje bakker til en livsfarlig sak. Andre av de eldre har kanskje tvert imot nettopp bruk for den daglige mosjon som det fører med seg å bo i 2. etasje uten heis. De revmatiske sykdommer er oftest årsaken til de Eldres invaliditet. De mange eldre som faller inn under gruppen «stokkinvalider», har på den ene side behov for fysiske omgivelser som er tilpasset deres skrøpeligheit, men de har samtidig behov for «treningsområder» i husets nærmeste omgivelser i form av gangstier, oppholdsarealer o. l.

Endelig har vi de sterkt vanføre — rullestols-pasientene — som krever helt spesielle foranstaltninger: ramper, brede døråpninger, spesialtilpassede bade- og kjøkkeninnredninger.

Følelsen av fysisk skrøpeligheit fører til engstelse som kan få karakter av hypokondri. Men at denne engstelse ofte er meget velgrunnet, viser bl. a. statistikken over hjemmeulykker. Særlig hyppig er

fall blant de eldre. Men også andre ulykker forekommer, og meget ofte skyldes de årsaker som kunne vært unngått ved en bedre og mer omtenk-som planlegging. (Fig. 5.)

Forfatterne av de amerikanske sjekklisterne understreker oftest at de bare må oppfattes som hjelpemidler til støtte for hukommelsen. En mekanisk bruk fører ikke frem, arkitekten må forstå de viktigste årsaksforhold. Viktig er det å være oppmerksom på at *den ene svake sans må støtte den andre* — de eldre må f. eks. se hva de gjør. Forsøker de å famle i blinde, går det oftest galt — det må arkitekten gjøre unødvendig ved riktig planlegging og godt lys.

Det er ikke alltid mulig å tilfredsstille alle krav i slike sjekklister samtidig. Det kan skyldes økonomiske hensyn og frykten for å skape et «overbeskyttet» miljø. Men det skyldes *ikke* at de Eldres krav til boligen gjør den mindre brukbar for andre. Tvert imot har langt de fleste krav en slik karakter at de samtidig øker leilighetens brukbarhet for yngre mennesker.

Ganske visst er det slik at boliger for eldre bør være «små og lettstelte», som det sies. Men dette gjelder bare i den betydning at det oftest vil dreie seg om småleiligheter hvor eldre kan klare hus-stellet selv, med ett eller to soverom. Det må ikke tolkes slik at de enkelte rom, og aller minst kjøk-kenets arbeidsdel og badet kan være dårligere dimensjonert enn for yngre, barnløse ektepar eller andre enslige mennesker. Heller tvert imot.

Den tid er vel snart forbi da de gamles møbler var større enn vanlig, viktigere er det at trange og overmøblerte rom er vanskelige å bevege seg i og å gjøre rene. De Eldres rekkehøyde er mindre enn de yngres — både opp og ned. Kjøkkeninn-redning og skapplass vil vise en tendens til å strekke seg ut horisontalt. Amerikanerne trekker den slutning at veggplassen i kjøkkenet bør brukes til skapinnredningen, ikke til vinduer, og legger kjøkkenet i leilighetens indre del med godt kunstig lys og effektiv ventilasjon. Dermed er det jo ikke sagt at vi vil gjøre det samme.

At gulvene ikke må være glatte, eller se glatte ut, at terskler bør sløyfes og trinn i korridorer og ganger unngås, at leiligheten må ha rikelig med stikkontakter og brytere plassert noenlunde i dør-vriderhøyde, at høytsittende lyspærer, skap eller luftervinduer bør unngås — alt dette er eksempler på krav som når de blir gjennomført, øker bekvemmeligheten eller iallfall ikke skaper ulemper for de yngre, men fjerner alvorlige faremomenter for de eldre.

DØDSFALL VED ULYKKER 1960

ART	ALDER:						I ALT
	under 5	5-9	10-14	15-49	50-69	over 70	
YRKESULYKKER	—	—	—	180	63	12	255
IKKE YRKESULYKKER	110	65	39	313	223	564	1 314
a) Trafikkulykker	25	23	11	126	70	38	293
b) Ulykker i og ved hjemmet	41	—	3	28	63	459	594
c) Andre ulykker	44	42	25	159	90	67	427
ULYKKER OG SKADER I ALT	110	65	39	493	286	576	1 569

Fall i trapp	—	—	—	3	11	31	45
Fall fra en høyde til en annen	1	—	—	1	8	30	40
Fall på samme høyde	1	—	—	2	21	380	404
Andre ulykker hjemme	39	—	3	22	23	18	105
Sum:	41	—	3	28	63	459	594

Fig. 5. Dødsfall ved ulykker i Norge 1960.

Særlig viktig er det *planskjema* som velges — eller rommenes innbyrdes beliggenhet i planen. Først og fremst må *adkomsten fra kjøkkenets arbeidsdel til spisebordet og fra sengen til badet være kort, uhindret og mest mulig rettlinjet.*

Amerikanerne har påvist at årsaken til et stort antall fallulykker blant de eldre er svimmelhet og ustøhet når den gamle om natten må opp og ut på klosettet. Da er det nettopp om å gjøre at turen ikke skal foretas rundt hjørner og forbi møbler. Det er meget sjelden å finne norske planer hvor dette hensynet er tatt, mens det nærmest er obligatorisk i amerikanske aldersboliger av noe høyere standard. (Fig. 6.)

I leiligheter med soverom kan det hende at arkitekten stilles overfor et valg, å legge bad og wc ved entréen eller ved siden av soverommet. I så

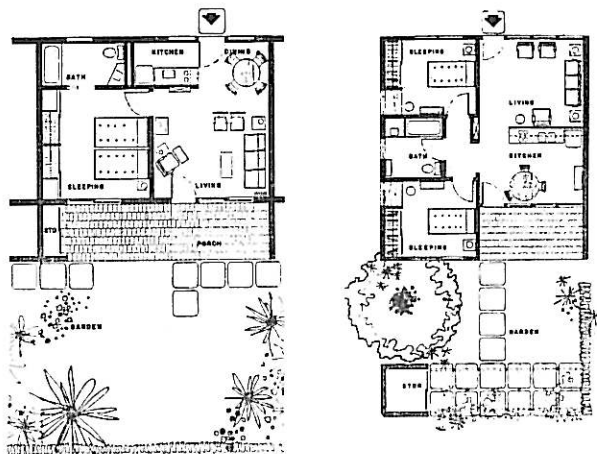

Fig. 6. Amerikanske aldersboliger. (East Ridge Retirement Village, Florida.) (Fra nr. 46 i litteraturoversikten.)

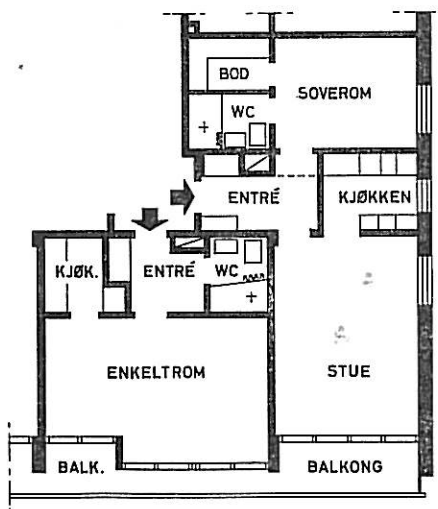

Fig. 7. Pensjonistboliger for Den Norske Sakførerforening. Preben Krag og Jens Selmer, ark. MNAL.

fall bør man i boliger for eldre velge det siste. (Fig. 7.)

Mulighetene for å bruke et høyverdig planskjema begrenses ofte for arkitekten av omstendigheter som han ikke er herre over. Særlig kan det melde seg som et samvittighetsspørsmål om han skal akseptere blokkstørrelser og blokkdybder — og eventuelt også en orientering — som på forhånd kan være fastlagt i reguleringsplanen.

Rent generelt kan det slås fast at de «gode planløsningsprinsipper» som ble utviklet i 30-årene og som resulterte i smalusplanene, nå meget ofte er forlatt uten at begrunnelsen virker særlig overbevisende. Når det gjelder de eldre, skjerpes de funksjonskravene som man den gang la vekt på. Ved dype blokker er det fristende å bruke dype rom, med store vindusflater i ytterveggen og mørke kroker i det indre. Det er på det rene at eldre plages mer av blinding enn yngre. Et særtilfelle kan nevnes: Tunghørte eldre leser på lebene, ofte uten selv å vite det. I et rom med dårlige blindingforhold svikter denne muligheten for å bruke to svake sanser under samtalen.

Jeg har hittil behandlet spørsmålet om de eldres krav til boligen helt generelt — og det kunne i og for seg være fristende å fortsette med det. Tanke-modellen «den gode aldersbolig» kan naturligvis bygges opp på grunnlag av helt generelle forestillinger om de eldres fysiologiske og psykologiske behov. Å konstruere en slik modell kan være nødvendig som et skritt på veien, men vi må ikke glemme at det i neste instans er vår oppgave å finne den best mulige løsning for virkelige mennesker som lever under konkrete sosiale og økonomiske livsvilkår i et samfunn i rask utvikling. Oftest vil det si at vi må stille opp en prioritetsrekkefølge mellom de kravene vi formulerer, og at vi må være beredt til å ta standpunkt også når våre tanke-modeller ikke svarer til den harde virkelighet.

Trygdeheimene i Oslo har vært bygget etter et program som i hovedsaken ble fastlagt for 12 år siden. Som fig. 8 er gjengitt de boligtypene som den gang ble utarbeidet. De har senere vært prototypen for Oslos trygdeheimer. Noen er bygget med litt større og noen med litt mindre areal — nesten alle er plassert i høyblokker med ensidig orienterte leiligheter på begge sider av en midtkorridor. Noen av trygdeheimene har også en lavere sideblokk med ensidig korridorsystem.

Ved vurderingen av boligtypene og boligformen er det viktig å holde fast på at de eldre *her* — i motsetning til i aldershjemmene — nettopp skal ha anledning til et mest mulig uavhengig og selv-

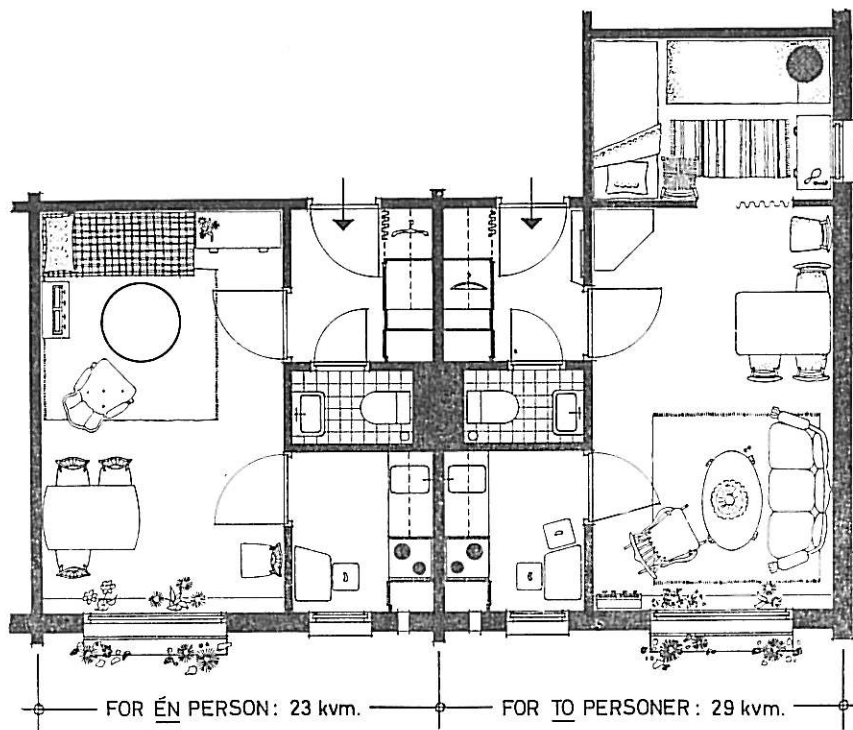

Fig. 8. Typeplaner for trygdeleiligheter.
Rinnan, Tveten og Colbjørnsen, ark. MNAL. Oslo 1952.

hjulpent liv i «selvstendige» leiligheter. De kollektive goder som trygdeheimene gir, skal i forhold til dette ha en sekundær og støttende karakter.

I mange norske trygdeheimer — og i mange aldersboliger av lignende type i andre land — også i Amerika — er leilighetene for de enslige og ofte også for ekteparene det engelskmennene kaller «bed-sittingroom» med sove- og ofte også kokefunksjonen henlagt til nisjer i det eneste oppholdsrom. Spørsmålet om å forlate denne ettromsstandard, både for eldre og yngre enslige, er et boligpolitisk spørsmål med forholdsvis store økonomiske konsekvenser. Desto viktigere er det at vi tar det opp til fornyet studium og diskusjon.

Vi vet at det fins gode fysiologiske og hygieniske argumenter for at et velluftet soverom er et særlig påkrevet gode nettopp for de eldre. Den særlige følsomheten for varme og kulde som melder seg med årene, fører med seg et ønske om høyere temperatur i oppholdsrommet enn vanlig og en særlig frykt for trekk. Luftveisinfeksjoner betyr en langt større risiko for eldre enn for yngre mennesker. For å holde på varmen, kan det være fristende å sløyfe luftingen av sengetøy om morgenen og utluftingen av varm og fuktig luft om kvelden. Det adskilte soverom gjør det mye lettere å løse disse daglige problemene. Mener vi det alvorlig at vi skal gjøre det mulig for enslige eldre

å bli i sine leiligheter lengst mulig, må vi også sørge for at de under sykdom kan gi natteløst for en pårørende eller pleierske.

For unge kraftige mennesker er det å re opp en sovesofa ikke så anstrengende som for en gammel. Det hindrer naturligvis ikke at vi i mange trygdeheimer kan finne gamle mennesker som syns dette strevet er for lite å regne sammenlignet med alle de ulempene de led under i den boligen de har forlatt. Her, som på andre områder, fritar det ikke oss andre for ansvaret å spørre hva de gamle mener. For de av oss som har tegnet trygdeheimer av dagens knepne standard, er det naturligvis en trøst å vite at mange gamle beboere er tilfredse. Skulle vi fremdeles nære bekymring, kan vi jo håpe på at disse trygdeheimene om 20 år fremdeles kan gjøre nytte som gode hybelgårder for lærlinger og studenter.

Boligdirektoratet har nå stilt opp visse «krav til aldersboliger som ønskes belånt i statsbankene». I disse regler er endel av kravene foran tatt med, dog er det ikke gitt noen bestemmelser om romantallet i leilighetene, ønskeligheten av adskilt soverom osv. På samme måte som i BD blad 9703 — krav til rommene i familieboliger som ønskes belånt i statsbankene — er det stilt opp minstekrav til rommenes møblerbarhet.

I det følgende er disse kravene brukt på et kon-

kret eksempel — nemlig den trygdeheimen som ble ferdig og tilflyttet i sommer ute på Bøler. Planleggingen begynte allerede i slutten av 1950-årene, og planene svarer til den standard som kommunen som byggherre den gang la til grunn. Senere er det skjedd en viss utvikling — bl. a. er det i de senere planlagte trygdeheimer kommet en dusj med sluk inn på toalettet.

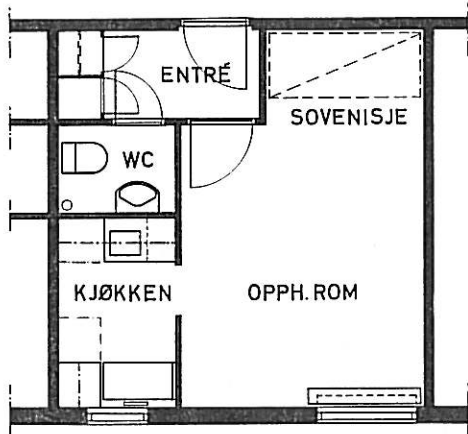

Fig. 9. Trygdeleilighet for 1 person. USBL's arkitektkontor.

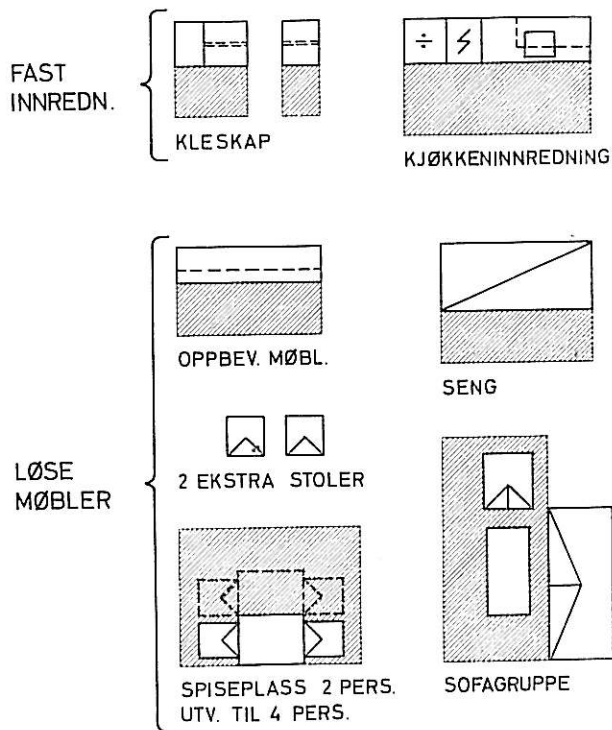

Fig. 10. Romdimensjonerende innrednings- og møbleringsenheter i aldersboliger som skal finansieres av Husbanken, etter Boligdirektoratets krav.

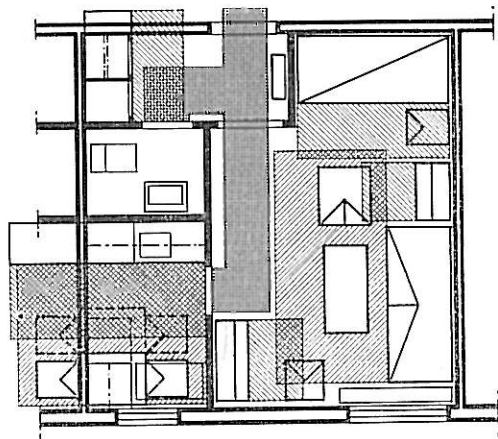

Fig. 11.

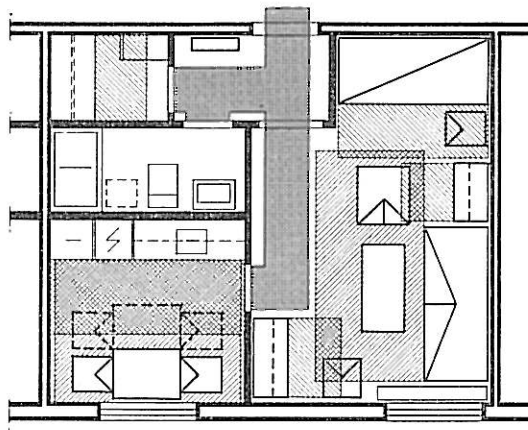

Fig. 13.

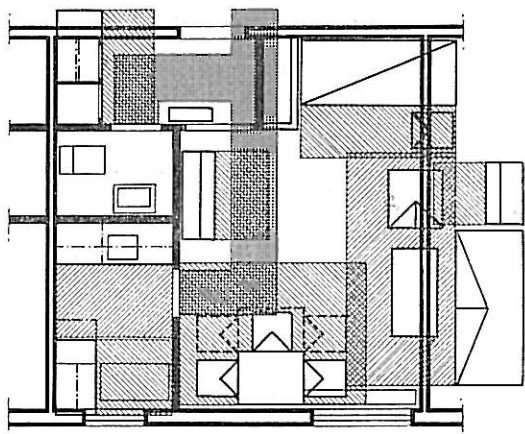

Fig. 12.

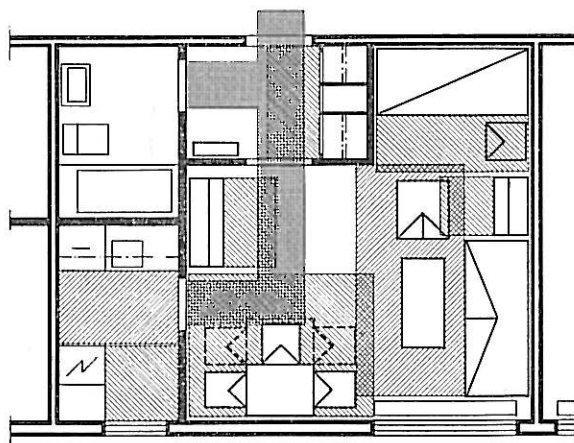

Fig. 14.

Fig. 9 viser leilighetsplanen for 1 person på Bøler. Den er på 24,5 m² leieareal og skal etter kravene gi plass til de møbelgruppene som er vist i fig. 10. De kan plasseres i planen på — i det minste — to måter: Fig. 11 viser et forsøk med spisegruppen plassert i kjøkkenet, og fig. 12 med spisegruppen plassert i stuen. Hvis vi holder fast på husdybden og utvider planen i bredden, kommer vi med beskjedne forandringer av planskjemaet frem til de resultatene som er vist i fig. 13 og 14. De omarbeidede planene er ikke forslag til plan typer, men skal bare vise hvilke konsekvenser BD-kravene har når det gjelder arealet. Et eller annet sted i nærheten av 30 m² ligger, med de gitte forutsetninger, det leieareal som en leilighet med kombinert oppholds- og soverom for én person ikke bør komme under. Vil vi gå videre og skaffe den enslige et lite soverom, må vi øke arealet med minst 4 til 6 kvadratmeter.

På samme måten kunne vi studere den leilighetstypen for ektepar som er gjengitt i fig. 15. Da ville vi finne at arealet må økes fra 34 m² til 40—42 m², hvis vi stort sett vil holde fast på planskjemaet. Det tror jeg ikke vi bør gjøre, og det har da mindre interesse å studere denne typen videre.

Er «bed-sitting»-rommene tvilsomme for de enslige, mener jeg at de er ubetinget forkastelige for ektepar. Det mest elementære krav til enhver bolig, spesielt når det gjelder eldre som oppholder seg så meget innendørs, er at man kan oppnå avbrytelser i det stadige samvær, selv om ekteskapet er aldri så harmonisk.

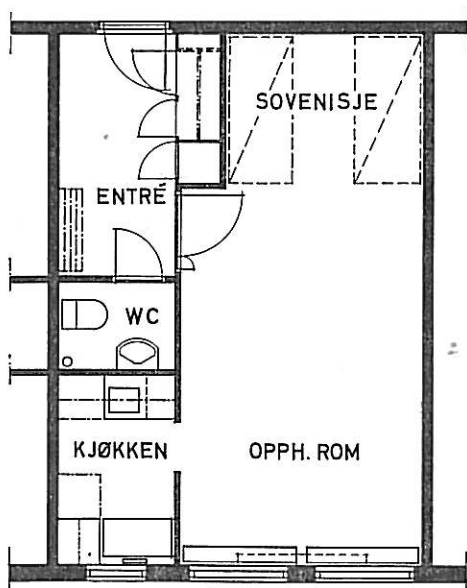

Fig. 15. Trygdeleilighet for 2 personer. USBL's arkitektkontor.

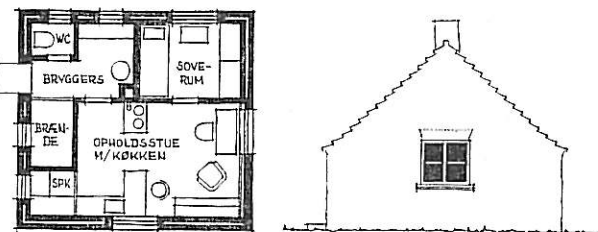

Fig. 16. «Et hus til en gammel kone». M. K. Michaelsen, dansk arkitekt.

Fremdeles er disse spørsmålene sørgelig aktuelle, men i dag har de «åpne planene» gitt byggherrer og arkitekter et påskudd til å omgå hele problemstillingen. De åpne planene egner seg for visse behovsgrupper, men det må ikke tjene som unnskyldning for å opprettholde en etromstilværrelse for eldre ektepar. Skal det soves i stuen, må minimumskravet iallfall være at kjøkkenet og spise-

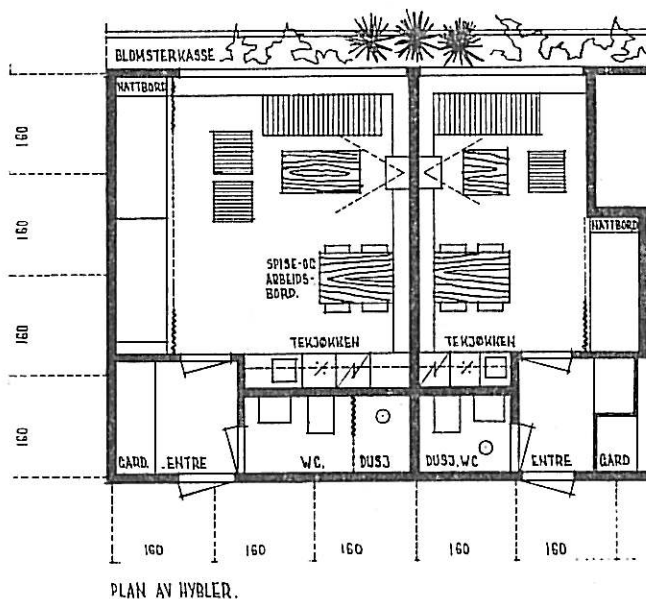

Fig. 17. Utkast til boligtyper i hybelhus for eldre i Mosjøen. Cappelen og Rodahl, ark. MNAL.

plassen er rommelig nok til arbeid og opphold og kan lukkes av fra stuen — som i de gamle ettromsleilighetene. Men hvis det er åpen forbindelse mellom kjøkken og stue, eventuelt indirekte via en spisekrok ved vinduet — en løsning som jeg tror er meget velegnet for mange eldre — så anser jeg det ubetinget nødvendig at det fins et soverom og at dette kan lukkes av med en dør. Radiolytting og lesing, middagslur og kaffeprat med en gjest bør kunne finne sted samtidig uten gjensidig irritasjon. Hertil kommer de hygieniske argumentene som er antydnet foran.

En meget aktuell illustrasjon til disse betraktningene er et utkast til «hybelhus for eldre» som fikk 1. premie for et par år siden. Her er det åpne «bed-sitting»-rommet gjennomført i sin mest konsekvente form. (Se fig. 17.) Disse plantypene er innpasset i en bygningsblokk som har store kvaliteter, arkitektonisk sett. Leilighetene ligger i to etasjer langs gallerier rundt en vakker trappehall med felles oppholdsarealer, kafeteria m. m. i første etasje. Spørsmålet er om disse fellesrommene er tilstrekkelige til å oppveie leilighetenes mangler.

«Bed-sitting»-rommet kan muligens forsvares for enslige i alderspensjonater. Hvis de eldre kan regne med pleie og tilsyn under sykdom, blir kravet om en ekstra sengeplass innenfor «leiligheten» ikke så tvingende. Hvis de kan oppholde seg og ta imot besøk i hyggelige fellesrom, blir en uoppredd seng eller pågående lufting i enkeltrommet ikke så sjenerende. Men dette må ikke føre til at vi slapper av på kravene til den «selvstendige» aldersbolig. Vi må ikke la dagens bolignød føre til at vi påfører de eldre en hybelgårdtilværelse som de yngre er i ferd med å kjempe seg ut av.

I hybelhus for eldre og lignende boligtyper forekommer det ofte at den ensliges toalettrom og kjøkkenkrok er meget knappere dimensjonert enn ekteparets. Hvis det dreier seg om «selvstendige» leiligheter, og man forutsetter at begge husholdningers medlemmer skal ha prinsipielt samme adgang til personlig hygiene og kjøkkenstell, vil det være vanskelig å kunne påvise en forskjell i funksjonskravene som kan rettferdiggjøre en slik forskjell i dimensjoneringen.

I fig. 18 er vist en aldersbolig fra Nøtterøy hvor disse feilene ikke er gjort. Den viser samtidig hvor store fordeler som kan oppnås når aldersboligene ligger i bygg med liten grunnflate hvor leilighetene kan få lys fra to sider. I høybyggene er denne tosidige belysning oftest oppnådd i ekteparenes leiligheter ved å legge dem i hushjørnene. Men denne løsningen «sprenges» hvis også de enslige

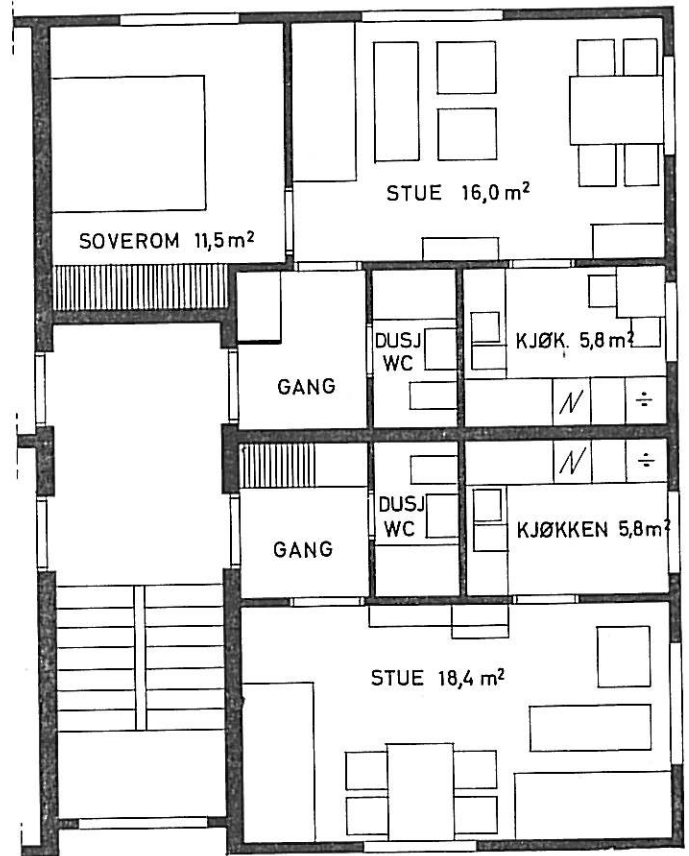

Fig. 18. Aldersboliger, Nøtterøy kommune. Kommunearkitekten i Nøtterøy. (Boligdirektoratet har her tilpasset planen til BD-kravene, uten endring av planskjemaet, men med en mindre reduksjon av arealet.)

skal ha dagsbelyste sovenisjer eller soverom.

I fig. 19 er vist et eksempel på hvordan de «dype» plantypene med soverommet innerst i blokken får mening så snart de legges i rekkehus hvor soverommet eller sovenisjen kan få direkte dagslys.

I fig. 20 og 21 gjengir jeg to plantyper som er utarbeidet som «skisseoppgaver» blant studentene ved den tekniske høyskolen i Stockholm. Når det gjelder vurderingen av disse typene, viser jeg til artikler av Lennart Holm i Att Bo [33] [34], hvorfra disse plantypene er hentet. I begge er kravet om direkte adkomst fra soverom til bad — og kortest mulig vei til wc — oppfylt. De andre gode egenskapene er til dels muliggjort ved liten blokkdybde og stor fasadelengde. Må bygningsformer som muliggjør slike leiligheter nødvendigvis være uoverkommelig dyre? Jeg tror ny teknikk her kan gi et nytt svar, og at vi — når det gjelder bygningsformene — altfor lenge har blitt sittende fast i tradisjonsbestemte synsmåter som ikke lenger er holdbare.

Med disse typene er vi kommet frem til planer som langt på vei er velegnet for de eldre så lenge

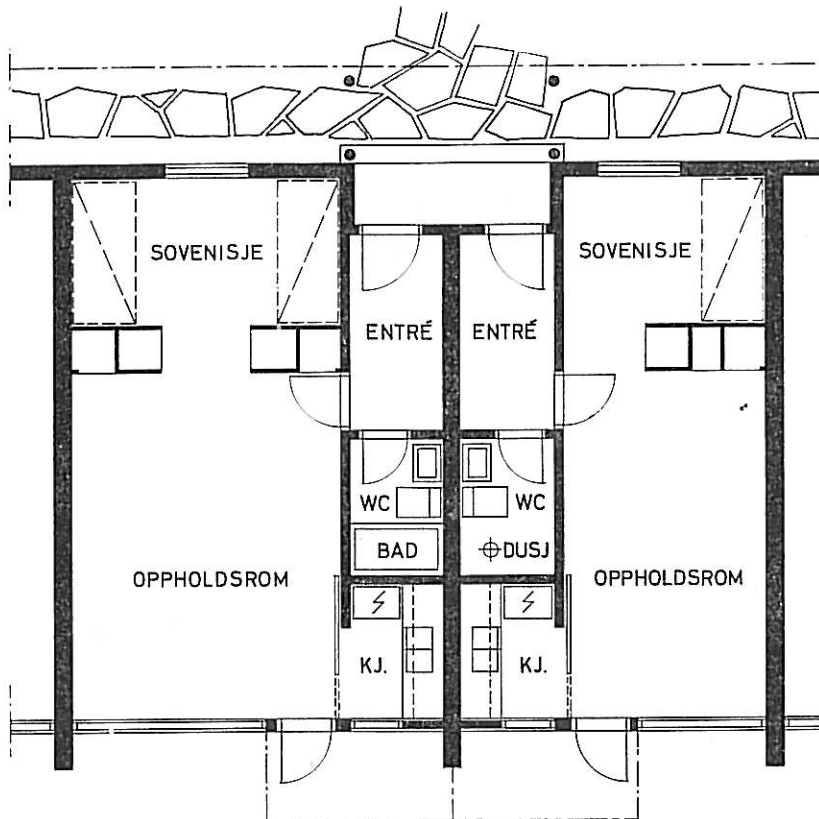

Fig. 19. Aldersboliger. Arbeidernes Aldershjem.
Kjell Brantzeg, ark. MNAL.

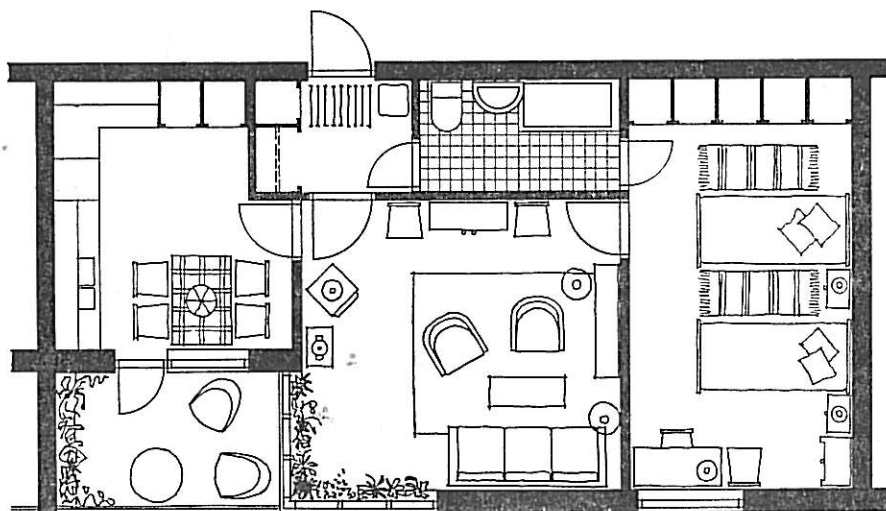

Fig. 20. Pensionärsbostad av Eva Broms.
Arkitektstudent ved KTH.

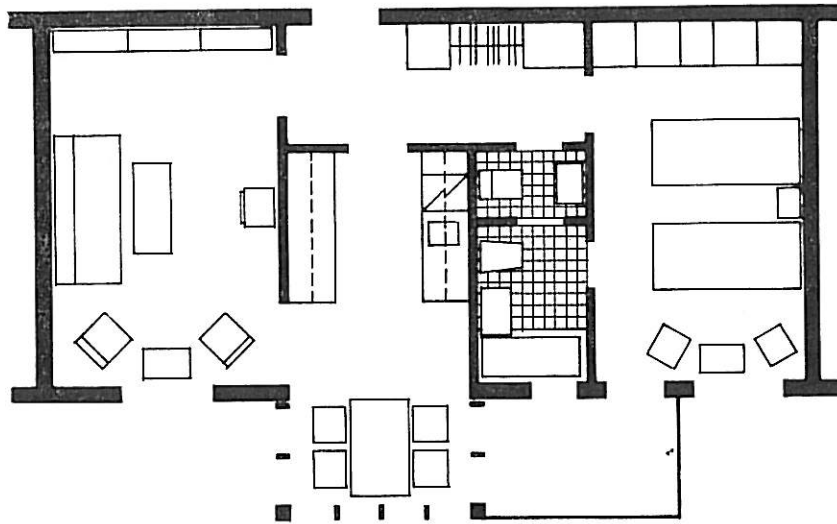

Fig. 21. Pensionärsbostad av Svante Rosenlind.
Arkitektstudent ved KTH.

de er «raske og rørige». Men — enn om de nå skulle bli rammet av invaliditet?

Hittil har vi i Norge gått ut fra som en selvfølge at rullestolspasienter må ha spesialleiligheter eller flytte til aldershjem eller pleiehjem, og at de ikke vil kunne bruke en vanlig trygdeleilighet.

I USA er det vanlig å planlegge aldersboligene slik at de også kan gi plass for rullestolspasienter, og dette krav er nå også reist i våre naboland.

Rullestolspasientene er jo bare en liten brøkdel, så vel av de eldre som av befolkningen som helhet. Er det da noen mening i å dimensjonere andre leiligheter enn spesielle invalideleiligheter, slik at de kan brukes av folk i rullestol?

Jeg tror vi har en tendens til å trekke et urealistisk skarpt skille mellom de uføre og «oss andre». I virkeligheten forekommer det jo oftere enn vi tenker på til hverdags at ellers friske er temporært skrøpelige, og antall vanføre vokser sterkt i bilalderen. Burde ikke våre leiligheter iallfall være slik dimensjonert at vi kunne ta imot besøk av en vanfør i rullestol?

I trygdeheimer hvor det måtte være innredet enkelte invalideleiligheter burde det vel iallfall være en selvfølge at beboeren i rullestol også kunne besøke de andre leilighetene. Til det trengs ikke andre foranstaltninger enn de som trengs for å kunne komme ut med seng, bære eller likkiste, noe som slett ikke alltid er mulig i litt eldre trygdeheimer.

Både svensker og dansker har arbeidet med å klargjøre de funksjonskrav som må stilles ved vekslende grader av invaliditet [50] [52] [54]. Svenska Vanføreforbundets Sentralkommitté har utarbeidet typetegninger av kjøkken- og badeinnredninger, og

både svensker og dansker har utarbeidet hustyper for invalider.

Engelskmannen Selwyn Goldsmith har nettopp sendt ut en håndbok [57] som bl. a. bygger på dette skandinaviske utredningsarbeidet. Jeg viser en tegning fra denne boken «oversatt» til norsk, som bl. a. viser hvilke kategorier av uførhet han regner med. (Fig. 22.) Som det fremgår av tegningen,

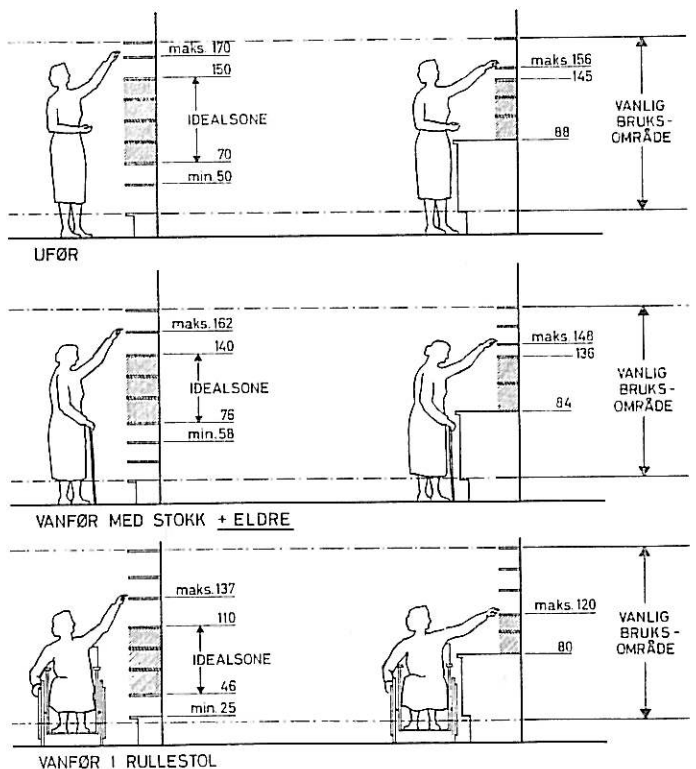

Fig. 22. De eldres og uføres rekkehøyder.
Etter Selwyn Goldsmith: *Designing for the Disabled*.

plasserer Goldsmith de eldre — han tenker da fortrinnsvis på en nokså liten eldre husmor — i samme kategori som stokkinvalidene når det gjelder arbeids- og rekkehøyder.

Når det gjelder tilpassingen av skap- og benkeinnredninger til vekslende grader av uførhet, har svenskene løst det vanskeligste problem, nemlig regulerbarheten i høyden — uhindret av rørinstallasjonene. Men hvordan er det med dimensjoneringskravene i horisontalplanet? Svenskene hadde opprinnelig forskjellige typer kjøkken og bad for henholdsvis stikk- og rullestolsinvalider, men senere har de samarbeidet disse standardene bl. a. fordi erfaringen har vist at stokkinvalidene gjerne arbeider i kjøkkenet sittende på en vanlig trinsestol. De har valgt å la rullestolsinvalidene være normgivende for arealkravene til kjøkken og bad. Denne løsningen er i og for seg den mest plasskrevende, men den har muliggjort en standardisering som nok har spilt større rolle for lønnsomheten. (Fig. 23.) Det fins norske sakkyndige som ikke er enig i denne forenkling, fordi de hevder at «trinsingen» rundt i kjøkkenet ikke er det rette for alle stikkinvalider, men at noen nettopp bør arbeide stående og gående i sitt kjøkken.

De svenske standardene gjelder dels familieleiligheter, dels såkalte «småhushållen». Forskjellen er ikke stor, og kravene til de siste er større enn vi er vant til å stille i våre trygdeheimers små kjøkkener.

Også badene (se fig. 24) har en standard som ligger langt over trygdeheimenes små toalettrom. Men svenskene har også standardisert et mindre

toalettrom, som tenkes anvendt ved ombygging av eldre leiligheter og i nybygg, hvor plassen er særlig knapt tilmålt. (Mens «småhushållsbadet» måler 3 x 2 m, er minimumsbadets mål 2,4 x 1,7 m.)

Utover dimensjoneringen av disse rommene stilles det i invalideboliger særkrav til alle andre betjenings- og passasjearealer, og til kommunikasjonslinjene og dørforbindelsene mellom rommene. (Se fig. 25.)

Å få kravene til invalideboliger oppfylt i familie-leiligheter under 70 m² lar seg ikke gjøre uten å tilsidesette andre arealkrav som unge, friske mennesker vil tillegge større vekt enn hensynet til en mulig fremtidig invaliditet. Hvis arealgrensene blir opphevet, gjenstår fremdeles kravet om arealøkonomi. Jeg vil iallfall i denne sammenheng ikke ta stilling til om også familieboligene bør planlegges med sikte på en mulig invaliditet. *Derimot mener jeg at kravet om «rullestolsstandard» bør reises også her i landet når det gjelder aldersboligene.*

At også englenderne drøfter dette problem vil fremgå av fig. 26. Selwyn Goldsmith har tatt for seg en liten én-persons aldersbolig, som er bygget i Stevenage, og har undersøkt hva det ville koste å utvide den til rullestolsstandard [58]. Han fant at arealøkningen var 9½ prosent og kostnadsøkningen, som også omfatter utstyret, vel 14 prosent. Men her var utgangspunktet et meget knapt tilmålt areal — omtrent som på Bøler. Den engelske Parker-Morris rapporten, som nå er retningsgivende for planlegging av boliger i England, stiller opp minimumsnormene 30 og 45 kvm for små-

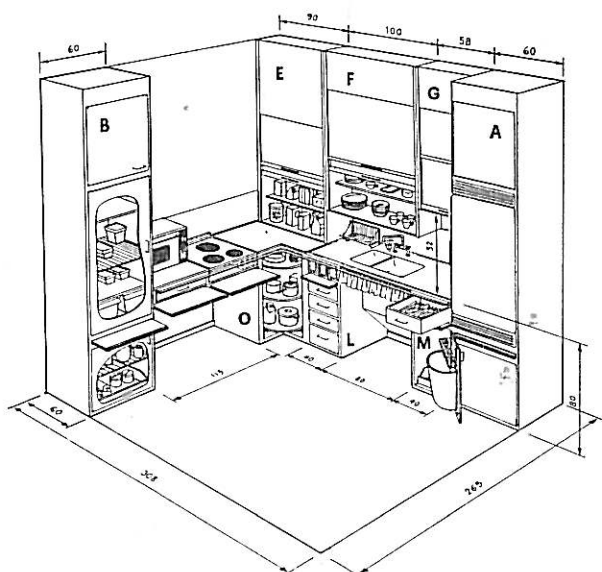

Fig. 23. SVCK's «småhushållskjøkken» for vanføre.

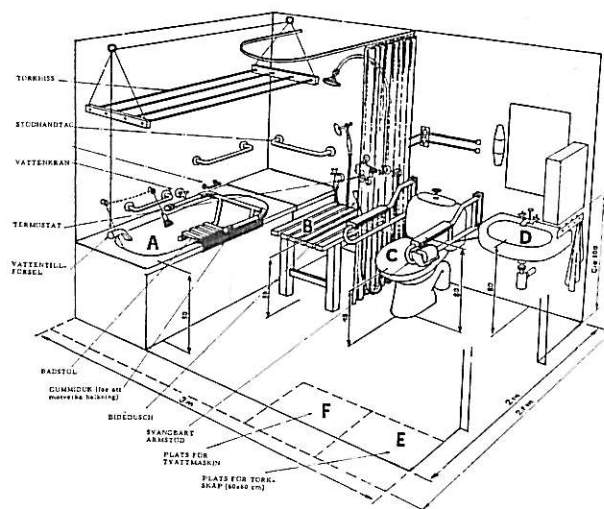

Fig. 24. SVCK's bad for vanføre. Type I (stiplet) «familiehushåll». Type II (hel strek) «småhushåll».

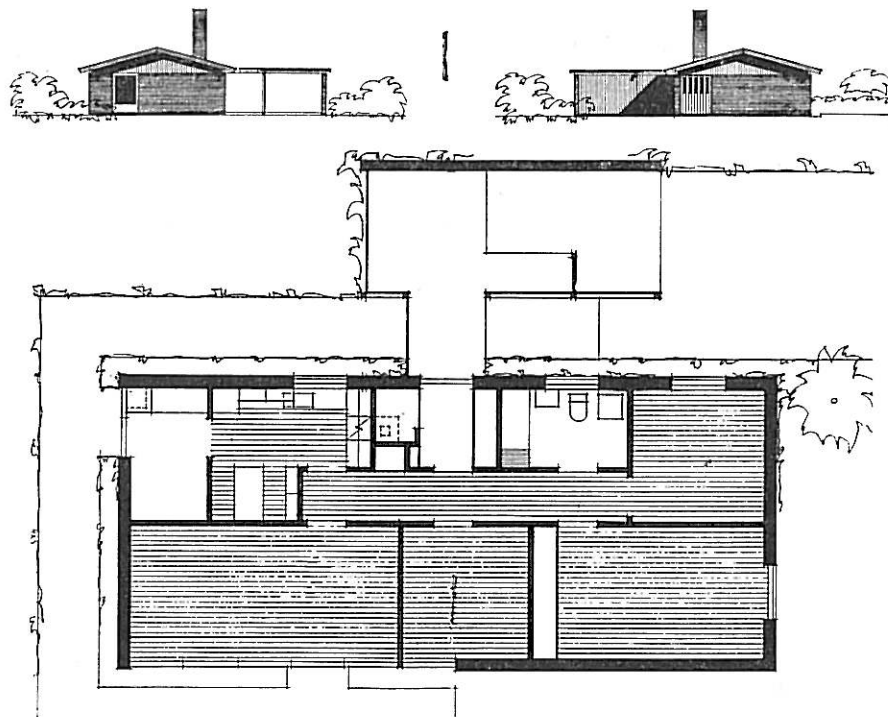

Fig. 25. Dansk typehus for «sterkt bevægelseshemmede» (rullestolsinvalider), tegnet av arkitektene Alice og Børge Kjær, for «Boligudvalget for bevægelseshæmmede».

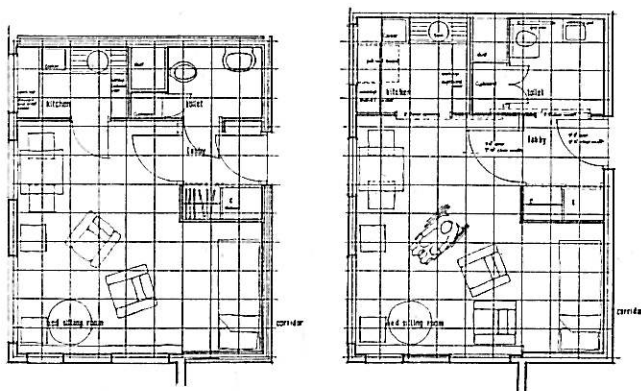

Fig. 26. Til venstre: Aldersbolig i Stevenage. Til høyre: Planen omarbeidet til «rullestolsstandard».

leiligheter til henholdsvis 1 og 2 personer. Med utgangspunkt i disse typene ville arealene ved omarbeidelse av planene til «rullestolsstandard» bare måtte utvides med 4 à 5 prosent og utgiftene med ca. 7 prosent.

Et av argumentene for å «samle» invalideboligene i egne bygg eller i egne trapphus er denne forskjell i arealkravene, som gjør det uøkonomisk — produksjonsmessig sett — å spre dem blant de øvrige leilighetene. Jeg synes det må være umaken verd å studere temmelig grundig om det

ikke ved en planmessig produksjon av aldersboliger skulle være mulig å bygge bro over denne forskjellen. Litt overflødig plass er jo ikke noe onde for friske mennesker, aller minst i bad og kjøkken og når det gjelder åpen og rommelig adkomst mellom leilighetens rom.

I de aldersboliger som bygges rundt omkring i verden, kan man finne mange forskjellige løsninger av innrednings- og utstyrsproblemet, alt etter den grad av skrøpelighet som byggherren eller arkitekten har funnet å kunne ta hensyn til. Noen steder er spesialutstyret begrenset til noen håndtak i badet, andre steder er klosettskålen høyere enn vanlig, og noen steder nærmer både kjøkken og bad seg til den standard som er forutsatt i de svenske invalideboligene. Det er en uløselig oppgave å finne en standardløsning som er brukbar eller ønskelig for alle når det gjelder aldersboligens utstyr og innredning. Det er da heller ikke nødvendig hvis leiligheten gis den nødvendige rommelighet og fleksibilitet.

På dette grunnlag vil jeg prøve å svare på det spørsmål som er reist i tittelen — skal vi bygge spesialboliger for de eldre, eller skal vi høyne boligstandarden? Med «spesialboliger» mener jeg da boliger som ikke bare etter leieforholdets art, men også etter sin konkrete utforming adskiller seg fra «vanlige» boliger.

Boliger for eldre og uføre vil ha karakter av spesialboliger så lenge arealrestriksjoner eller økonomisk nød tvinger oss til å holde en lav arealstandard i den ordinære boligbygging. Da må vi, som svenskene, yte en ekstra subvensjon til den nødvendige arealutvidelse for folk i rullestol. Kan vi derimot komme så langt at ordinære leiligheter gjøres så rommelige at en senere tilpassing til rullestolsstandard bare blir et spørsmål om å skifte ut eller tilføye innredningsenheter og utstyr, så har vi vunnet mye, og betegnelsen «spesialleilighet» blir da mindre treffende.

I Sverige yter staten et bidrag på inntil 10 000 kroner til dekning av merkostnadene ved bygging og innredning av invalideleiligheter. Hos oss kan uføre som skal «attføres» til arbeidet, søke uføretrygden om bidrag til innredning i leiligheter, men denne ordningen gjelder ikke de alderstrygdede. En utvidet subvensjonsordning til spesialleiligheter for eldre og uføre må i en overgangstid omfatte så vel utgiftene ved arealutvidelsen som ved innredningen, men før eller siden skulle vi kunne innpasse merutgiften til det økte areal i de ordinære byggekostnader.

Før jeg forlater drøftelsen av de enkelte boligtyper og deres areal og av romantallet i leilighetene, vil jeg igjen komme tilbake til Boligdirektoratets krav. Det er en viktig oppgave for «planforskere» og for Husbank og Boligdirektorat å nå frem til klare synspunkter når det gjelder boligplanen som helhet og ikke bare de enkelte rom. Normer som gjøres gjeldende for *deler* av helheten, kan i en kortere eller lengre tid tjene som en «torpedo under arken», og Boligdirektoratets dimensjoneringskrav har allerede nå gjort stor nytte.

Tvil kan reises om møbleringskravene fullt ut svarer til de eldre behov, så vel når det gjelder arten og antall av møbler som møbelstørrelsene. Her kan boligundersøkelser som er under planlegging, gi et sikrere grunnlag for svaret enn vi har i dag.

Det viktigste er imidlertid at den praktiske gjennomføring av dimensjoneringskravene nødvendigvis må sees i sammenheng med helheten. Det er lite oppnådd hvis arealkravene til rommene i en 4-romsleilighet resulterer i at byggherren lar arkitekten bygge en 3-romsleilighet i stedet. Og det er lite oppnådd hvis arealkravet til «bed-sitting»-rommet i en aldersbolig resulterer i at ettromsstandarden låses fast i trygdeheimene. Men enda mindre ville være oppnådd hvis reglene igjen ble sløyfet slik

at vi — uansett romantall — kunne fortsette å bygge leiligheter med underdimensjonerte rom.

III. De eldre i familien og samfunnet.

Mens kravene til innredning og planløsning av boliger for eldre kan presiseres forholdsvis eksakt når det gjelder de rent fysiologiske behov, er det vanskeligere å formulere krav som har sitt grunnlag i de eldre psykologiske og sosiale behov. Variasjonene mellom de eldre innbyrdes er her større og farene ved å generalisere mer utpreget.

Noe lignende gjelder de krav som kan stilles til det «ytre» miljø. Oppfatter vi det snevert, som et spørsmål om boligens adkomstforhold, tomtens beliggenhet og omgivelsenes karakter, er kravene forholdsvis enkle så lenge vi tenker på de eldre rent fysiske skrøpeligheter. Men stiller vi miljøproblemet som et trivselsproblem, som et spørsmål om hvordan de eldre psykologiske og sosiale behov best skal tilfredsstilles, da er uklarheten stor og enigheten omfatter bare noen enkle og nærmest banale synsmåter.

Samtidig er alle enige om *viktigheten* av disse miljøproblemene. Skal vi i det hele tatt bygge «institusjonsbygg» for de eldre? Skal vi samle aldersboligene i kategoribygging — eller skal vi spre dem blant de andre boligene i boligstrøkene? Eller er det kanskje «tre-generasjonsboliger» vi alle bør samle oss om?

De eldre ønske om å kunne bli lengst mulig i sin hjemmekjente bolig, blant sine egne møbler og i sitt eget nabolag, er for lengst gått inn i de flestes bevissthet som en ubestridelig kjensgjerning.

Allikevel finner vi det nødvendig å fortsette med å bygge alders- og sykehjem for de eldste og mest skrøpelige og å være med på å «motivere» de eldre til å la seg flytte dit i sen alder når tilpassningsdyktigheten til nye omgivelser er mest redusert. Trygdeheimene er kommet til i de senere år som en forholdsvis kortvarig mellomstasjon på veien.

De som behandler søknader om å komme på trygde- eller aldershjem, kan fortelle oss hvor ofte det nettopp er *boligforholdene*, og kanskje særlig boligens beliggenhet som er årsaken til at de eldre søker seg bort. Mange bor høyt til værs i 4 og 5 etasjes leiegårder uten heis. Mange mangler elementære sanitære og arbeidsmessige bekvemmeligheter, og andre igjen har leiligheter som er for store og tunge å holde rene. Endelig er det jo også tilfelle hvor den eldre ikke lenger trives sam-

men med barn eller svigerbarn, eller hvor disse — omvendt — ikke lenger ønsker å bo sammen med den eldre.

I amerikansk og europeisk litteratur er det oftest slått fast at de fleste eldre, hvis de først må flytte, ikke ønsker å havne i «fredelige og landlige» omgivelser, men vil være der det skjer noe, nær andre mennesker og i kontakt med «det pulserende liv».

Enigheten er mindre når det gjelder andre og vanskeligere sider av miljøproblemet.

I flere desennier har det i mange land vært ført en livlig debatt om hvorvidt de eldre bør «segregeres» eller «integreres» i boligmiljøet. En engelsk sosiolog, Peter Townsend, ser dette spørsmålet som en del av et mer alment samfunnsproblem som han har formulert slik:

«Det moderne samfunn er stilt overfor et fundamentalt dilemma. Det slites mellom to motsatte hensyn, på den ene side ønsket om å kunne skille ut («segregate») mennesker for å kunne gi dem en behandling som svarer til deres fysiske og sosiale tilstand, på den annen side ønsket om å gi dem de fordeler som det har å leve i et «normalt» samfunn.»

At denne problemstillingen har gyldighet når det gjelder de pleietrengende og syke eldre, er utvilsomt. Men også friske eldre har uløste miljøproblemer, og segregasjonen har også andre årsaker enn samfunnets vilje til å gi de pleietrengende en best mulig behandling.

La oss gjøre et lite streiftog i verdenslitteraturen for å få et inntrykk av de synsmåter som har gjort seg gjeldende i denne debatten.

I den litteraturen jeg har studert er det særlig tre forfattere som har fengslet meg. Den første er svensken *Ivar Lo-Johansson*, som startet den svenske aldersdebatten og aldersreformen med sin rystende bok «Ålderdom» i 1949 [24]. Denne boken var resultatet av en rundreise til et stort antall svenske aldershjem, og skildringen støtter seg til et ytterst slagkraftig fotografisk materiale. Noen «forskningsrapport» er dette ikke, men en lidenskapelig virkelighetsreportasje, hvor inntrykkene av alle de apatiske, triste og uvirksomme gamle er smeltet sammen med en omfattende historisk og samfunnsmessig kunnskap.

Den oppfatningen av de eldres status i samfunnet som den gang var vanlig blant sosiologene gir han uttrykk for på denne måten:

«Bondesamfunnet kan nytte de eldres arbeidskraft helt ut. Det industrialiserte samfunn kan det derimot ikke. Den eldre kunne lage mat, spinne, gjøre rent, passe barn. I en moderne fabrikk eller i et kontor er den gamle helt ute av dansen. Før

ble barna nesten alltid oppdratt av de gamle. Det barna lærte om omverdenen — de synspunktene de ervervet — fikk de av bestemor og bestefar. Den moderne pedagogikk har underkjent de gamle som barneoppdragere. Også dette område, der de gamle kunne føle at det var behov for dem, har de mistet. De eldre er blitt slått ut av produksjonen. I de unge familiene er det ikke lenger noen plass for dem.»

Lo-Johansson hadde selv opplevd — så å si på kroppen — hvordan industrialiseringen og urbaniseringen virket oppløsende på det gamle bondesamfunnet, hvordan effektivitetsjag og ungdomskultus svekket ansvarsfølelsen og respekten for de gamle.

Aldershjemmene betraktet han som en barbarisk fortidslevning. Sett i historisk perspektiv kunne deres tradisjon føres tilbake til fattighusene og — enda lenger — til «ættestupene». Aldershjemmenes funksjon var etter hans mening mer å få de brysomme gamle av veien enn å løse «aldersproblemet» for de gamle selv. På tross av all god vilje anså han ikke bare de gamle, men også *personalet* som ofre for et foreldet system.

På denne bakgrunn virker konklusjonen nøktern:

«De alderdomshem som finns bör inte se ut som de gör. För framtiden bör alderdomshemmen kunna överflödiggöras. Ute i miljön bör åldringarna tas tillbaka in i livssammanhanget. Det senaste är det viktigaste.»

Denne tanken om å gi de gamle tilbake en plass i «livssammenhengen» har også vært avgjørende for amerikaneren *Lewis Mumford*.

Hans tanker om et «mixed community» er jo nesten blitt allemannseie. Etter min mening når han et høydepunkt når han skildrer de gamles skjebne i vår tids samfunn, krever at de skal integreres i boligmiljøet — ikke segregeres — ikke henvises til aldershjem eller «golden age villages» eller andre ghettolignende resultater av en uriktig sosial og fysisk planlegging.

I den nylig utkomne boken «Buildings for the elderly» av de amerikanske arkitektene Muson & Heusinkveld [46] omtales Mumford som den store forkjemperen for integrasjonslinjen, eller som det vanlig oppfattes; for prinsippet om å «blande» boliger for de forskjellige aldersgruppene i boligområdene. Men forfatterne forteller samtidig om sosiologiske undersøkelser som er foretatt i slike boligområder, hvor det viste seg at de eldre i sine spredte boliger slett ikke inngikk noen form for kontakt med de nærmestboende ukjente yngre, men søkte seg frem til de mer fjerntboende jevnaldrende og opp-

tok kontakt med dem. De var — for å bruke bokens uttrykksmåte — «geografisk integrert, men sosialt isolert».

Forfatterne vegrer seg ved å akseptere at disse undersøkelsene gir et bevis mot riktigheten av Mumfords oppfatninger. Hvis vi går tilbake til Mumfords egne fremstillinger[43], vil vi finne at han slett ikke har stått fadder til den mekaniske og tilfeldige spredning av aldersboligene i boligmassen som ofte foretas, og som smykkes med betegnelsen «integrasjon».

I Mumfords «Mixed community» — eller i den planmessig utformede nabolagsenheten — forutsetter han at de eldres antall bør svare til det vanlige forholdstall i det amerikanske samfunn som helhet. Bor det 600 mennesker i enheten, svarer det til mellom tredve og førti gamle. Både av hensyn til kontaktmulighetene og for å lette omsorgen, bør de eldre — sier han — «hverken spres rundt omkring i boligområdet i enkeltrom eller småleiligheter eller samles i store hus som ved sin arkitektur eller ved synlige skilter er merket ut som «alders-hjem». De bør samles i grupper fra 6 til 12, gjerne i nederste etasje i to- eller tre-etasjes hus hvis øvrige etasjer opptas av barnløse mennesker i andre aldersgrupper. Når disse blir eldre og skrøpelige, kan de skaffes hensiktsmessig bolig ganske enkelt ved å flytte nedenunder.»

Mumford understreker hvordan barnas og de eldres behov for utendørs kommunikasjoner og oppholdsområder langt på vei faller sammen. Han håper at de eldre skal kunne få elektrisk drevne rullestoler som kan gjøre selv de invalide mobile innenfor det vel planlagte og trafikkdifferensierte boligområde, og han taler for at man innenfor nabolagsenheten planmessig bør forsøke å skape muligheter for inntektsgivende arbeid for de eldre i småverksteder, som barnepassere, som kokekoner osv.

Og kanskje det viktigste — til slike boligområder hører også små og desentraliserte syke- og pleiehjem, ikke bare for de eldre, men for alle som trenger pleie for akutte eller kroniske lidelser.

Engelskmannen *Peter Townsend* ligner i sin grunnstemning disse to forfatterne, men som skolert «social researcher» og statistiker forbinde han reformviljen med en maurflid når det gjelder iakttagelse, generaliseringsforsøk og statistisk kontroll, som jeg synes bare kan sammenlignes med vår egen Eilert Sundt.

I boken «Family life of old people» [38] som kom ut i 1957, skildrer han de gamles liv og vilkår i arbeiderbydelen Bethnal Green i London. Her fore-

kommer det forholdsvis ofte at de gamle enslige bor hos barna eller at en datter bor hos dem, mens flertallet av eldre ektepar — som en selvfølge og etter eget ønske — bor alene i sin egen leilighet. Når barna flytter hjemmefra, vil oftest noen søke seg en leilighet i Bethnal Green, så nær foreldrehjemmet som mulig. De unge og de gamle ses stadig og utveksler gjensidige tjenester.

Townsend's viktigste konklusjon er at tre-generasjonsfamilien — eller «the extended family» som han kaller den — lever i beste velgående i disse befolkningslagene på tross av enhver industrialisering. I denne familien er moren eller mormoren den sentrale person og forbindelsen mellom henne og den hjemme- eller nærboende datteren er oftest dominerende i forhold til de andre familiebandene.

Folk flest forestiller seg «3-generasjonsfamilien» som en *felleshusholdning* hvor besteforeldre og barnebarn bor vegg i vegg. Townsend påviser at 3-generasjonsfamilien kan bestå som et system for gjensidig støtte og hjelp, selv om den er fordelt på flere husholdninger, ja, at samholdet endog kan være aller best når en slik oppdeling har funnet sted. Men denne viktige kjensgjerningen fremgår ikke av bolig- eller husholdningsstatistikken, og blir derfor lett oversett i miljøplanleggingen.

Et annet viktig funn i Townsends undersøkelser er at ensomhetsproblemet blant de gamle ikke ser ut til å være så utbredt og alvorlig som mange hadde fryktet — iallfall ikke i dette «normale» boligmiljø. Derimot fant han mange ensomme og ulykkelige blant de gamle i aldershjemmene.

I boken «The last refuge» [39] gjengir Townsend resultatene av en representativ undersøkelse av hele skalaen av engelske aldershjem — fra de gamle «work-houses» som ennå er i bruk med store sovesaler i fengselslignende bygninger, til etterkrigstidens mer intime — ofte private — alderspensjonater, hvor den materielle standard ofte er meget god, selv om beliggenheten og miljøet oftest er alt annet enn stimulerende for de gamle.

Når det gjelder retningslinjene for aldersomsorgen går Townsend konsekvent inn for at aldershjemmene for friske gamle skal avvikles, og at de gjenværende institusjoner for pleietrengende gamle skal ligge under helsemyndighetene. I stedet for store aldershjem vil han ha «sheltered housing» — små grupper av boliger for eldre i nyere eller eldre bebyggelse med støtte i en velutbygget hjemmehjelp og hjemmesykepleie og gode velferdssentraler av forskjellig art.

Men fremfor alt mener han at planleggerne og

sosialpolitikerne må støtte seg til den naturlige vilje til å hjelpe de pleietrengende gamle som ennå lever i «the extended family». Hvis ikke, vil byrden av de gamles underhold langt overstige hva samfunnet etter hans mening kan make.

De tre forfatterne jeg her har nevnt er enige om vesentlige ting. De venner seg alle mot segregasjonen av de eldre i aldershjem eller egne boligområder og krever en miljøutforming som bringer de eldre tilbake til «livssammenheng». Den som mest konkret forsøker å klargjøre hvordan denne «livssammenheng» bør være i fremtiden, er vel Lewis Mumford — iallfall hvis man ser saken med arkitektens øyne.

De peker alle på at den tvungne uvirksomhet er de Eldres store ulykke, og de legger større vekt på at de eldre kan skaffes plass i det virkelige arbeidsliv enn på hobbyvirksomhet og andre former for «aktiverende sysselsettelse». Dermed er de selv sagt ikke motstandere av arbeidsterapi for de som er rammet av uførhet.

Mens Mumfords og Lo-Johanssons innsats fortrinnsvis falt i de første etterkrigsår, er Townsends arbeider av senere dato.

Mumford delte iallfall i 50-årene den oppfatningen som var den vanlige blant sosiologene, at 3-generasjonsfamilien ville forsvinne som en nærmest uunngåelig følge av samfunnsutviklingen. Peter Townsend og mange andre sosiologer hevder at denne utviklingen ikke er så skjebnebestemt som man før trodde — ja, mange mener at 3-generasjonsfamilien vil få nye og bedre eksistensbetingelser i fremtiden.

Mumford forestilte seg «the mixed community» som en *erstatning* for 3-generasjonsfamilien, de ytelser som de gamle der ga og tok imot må de nå kunne gi og ta imot innenfor «the mixed community». Derfor måtte det inngå i Mumfords program å skape en «åndelig revolusjon» når det gjaldt de yngres alminnelige holdning til de eldre — ikke bare eller først og fremst innenfor familien eller slekten — men innenfor samfunnet som helhet.

Peter Townsend og andre aldersforskere legger større vekt på å bygge på den familiesamhörighet som består. Mer teoretisk innstillede sosiologer [48] [49] har lagt Townsends og andre lignende undersøkelser — bl. a. i Wien og andre større byer — til grunn for forsøk på å stille opp en generell teori som klarere skal definere de Eldres stilling i samfunnet og familiesammenheng. Mens ungdomsårene normalt er preget av tilknytning til og identifikasjon med stadig mer omfattende grupper — med familien, ungdomsgjengen, fagforeningen eller

bedriften, partiet eller kirken, så karakteriseres alderdommen ved en skrittvis avbygging av disse forbindelsene — sosiologene taler om «engagement» og «disengagement». Er så sluttresultatet av denne «disengagementsprosessen» fullstendig kontaktløshet? Nei, hevder disse sosiologene, i alderdommen *reaktiviseres* de følelsesmessige båndene som har spilt størst rolle for en i livet, og det er — iallfall i vår kulturkrets — ikke arbeidslivets eller organisasjonslivets kontakter, men *familiekontaktene*.

De eldre ektefellene holder sammen og de enslige eldre ønsker først og fremst kontakt med sine barn. Er en slik kontakt ikke mulig, kan søsken være en god erstatning, men først lenger ut i rekken kommer arbeidskamerater eller naboer — selv de jevnaldrende.

Hvilken gyldighet denne generaliseringen har — kan kanskje ennå diskuteres, og det siste ord er kanskje heller ikke sagt når det gjelder spørsmålet om 3-generasjonsfamiliens rolle i fremtiden. Men for planleggere og boligpolitikere må det være riktig å trekke den konklusjon av de sosiologiske undersøkelser at man må gjøre alt som står i menneskelig makt for ikke til unødighet å bryte i stykker menneskelige kontakter — det være seg familie- eller vennskapskontakter.

En av følgene av Townsends og andre engelske sosiologers undersøkelser er iallfall at man i England ved slumsaneringer nå prøver å flytte både unge og gamle samtidig til nye områder, hvor kontaktene fortsatt kan bestå, eller å bygge nye aldersboliger i gamle bystrøk, slik at kontaktene på denne måten kan bevares for de gamle etter flyttingen.

Uenigheten om 3-generasjonsfamiliens rolle i fremtiden henger, så vidt jeg forstår, sammen med en utbredt uklarhet når det gjelder de demografiske endringene som har funnet sted samtidig med industrialiseringen og urbaniseringen, og som vel har like stor betydning for familiesamhörigheten som det ytre miljø. Disse endringene har vært særlig inngripende i de nordiske land, og skyldes først og fremst den forlengede levealder.

Før i tiden var dødeligheten større og livet kortere — særlig var mannens levealder kortere enn den er i dag. Når barna forlot foreldrehjemmet og selv satte bo, sto foreldrene allerede på terskelen til alderdommen. Fremdeles snakker vi vanemessig om de «tre generasjoner», men det blir stadig mindre riktig. Med den synkende ekteskapsalder og de tidligere barnefødsler er det riktigere å snakke om *fire samtidig* levende generasjoner. I alderen 25 til 50 år er vi «reproduktive» — i alderen 50

til 75 år er vi bare produktive — men den livsfasen er i våre dager ikke den egentlige alderdom. Først når vi når opp i «fjerde» generasjon, blir vi virkelig gamle.

Ved et gerontologseminar i Kiev i mai 1963 ble man enig om å bruke følgende terminologi:

1. Middeldaldrende personer (fra 45 til 59 år).
2. De eldre (fra 60 til 74 år).
3. De gamle (fra 75 år og over).

Disse nye demografiske forutsetningene har vi først i de siste år for alvor tatt med i betraktning når det gjelder våre forestillinger om boligen og boligmiljøet. Men det hindrer ikke at de allerede i flere desennier har satt sitt preg både på samlivsformene og boligformene i samfunnet, ikke minst i de nordiske land. Når barna i våre dager forlater hjemmet, er foreldrene ennå i sin «beste alder». Når de ikke lenger knyttes sammen med barna i et produksjonsfellesskap, blir det for begge parter nærmest en selvfølge å skille lag — boligmessig sett.

Boligbyggingen har fulgt det mønster som på denne bakgrunn blir naturlig — mange små nye leiligheter i tillegg til alle de gamle. Det nytter lite å filosofere om hvorvidt dette kunne vært annerledes, om familieoppsplittingen kunne vært mindre hvis vi hadde bygget større boliger osv. Spørsmålet er hva vi skal gjøre nå og i fremtiden. Naturlig nok vil noen forestille seg at oppgaven er å «vende tilbake til fortiden» når det gjelder miljøplanleggingen. Tilbake til 3-generasjonsfamilien. Andre aksepterer familieoppsplittingen som en nødvendighet og tenker seg at de ensomme og pleietrengende eldre i fjerde generasjon må bli hjulpet av «samfunnet». Andre føler denne situasjonen som menneskelig sett utålelig og krever, som Mumford, en «åndelig revolusjon» og en ny miljøutforming.

En omstendighet som ofte blir oversett er at produksjonsfellesskapet i det gamle bondesamfunn og i håndverkerhjemmene i byene bidro til å løse et valgproblem som nok i dag kan volde enkelte unge vanskeligheter: Hvilken «3-generasjonsfamilie» skal ha prioritet? Mannens eller hustruens? I gamle dager var det arven av gård eller verksted som bestemte hvilken av besteforeldrene som fortrinnsvis hadde krav på å bli hjulpet på sine gamle dager. Hos arbeiderbefolkningen i Bethnal Green er valget avgjort ved strenge konvensjoner. Mor- og datterkontakten avgjør dette valget, bl. a. med den følge at mannens forbindelse med *sin* familie nesten blir «illegalisert».

En følge av mannens og kvinnens likestilling i

vår tids samfunn er at en slik anerkjent prioritering faller bort. Fremdeles gjelder det nok at den pleietrengende gamle som har en datter, er bedre stillet enn den som bare har sønner. Men mange svigerdøtre klarer i dag å tre i et datterforhold til sin svigermor. Det store flertall av pleietrengende gamle som ikke lever sine siste år på et sykehjem, mottar sikkert mye hjelp av disse yngre eller middeldaldrende kvinnene.

Først når de nye demografiske og sosiologiske forutsetningene er erkjent, kan vi nå frem til klarhet over de retningslinjer vi må følge i miljøplanleggingen. Naturlig nok hører det i dag til sjeldenhetene at en farmor eller mormor i tredje generasjon ser sin viktigste livsoppgave i å hjelpe sin sønn eller datter i huset, eller at denne hjelpen føles så viktig for datter eller svigerdatter at den veier tyngre enn ønsket om å leve uavhengig av foreldrene eller svigerforeldrene. Og nettopp fordi kontinuiteten i dag er brutt, kan de som virkelig eldes og blir pleietrengende i fjerde generasjon ikke så lett søke — eller vente å finne — barnas støtte og hjelp, slik fortidens ensomme eller skrøpelige tredje generasjons gamle naturlig kunne gjøre det.

Det er ikke riktig å hevde at svekket ansvarfølelse og manglende kjærlighet og takknemlighet fra barnas side er en primær årsak til at denne situasjon er oppstått. De enkelte har knapt nok kunnet overskue denne langsomme endringen i samfunnsforholdene og enda mindre råde bot på den. Arbeidet for å hjelpe de eldste krever en innsats fra *alle* de yngre generasjoners side — alt etter vilkår og forutsetninger. Ved å høyne boligstandarden kan én slik praktisk forutsetning legges til rette — kanskje den viktigste.

IV. De eldre i boligmiljøet.

Den beskrivelsen som er gitt foran av aldringsprosessen som forskjellige stadier av «engagement» og «disengagement» får større mening når vi tenker på *varigheten* av de forskjellige stadiene. Noen eldes tidlig og avvikler sin deltagelse i samfunnslivet lenge før pensjonsalderen. Andre engasjerer seg for fullt i foreningsliv og politikk til langt opp i støvets år. Som en sosial reformbevegelse har gerontologien som oppgave å skape et miljø for de eldre som gjør det mulig for dem å bevare en aktiv og utadrettet livsholdning så lenge som mulig. Her dreier det seg ikke bare om det materielle miljø, men enda langt mer om de mellom-menneskelige forholdene, både i arbeids- og boligmiljøet.

Aldersgrensene i arbeidslivet og de konvensjonene som knytter seg til dem — f. eks. i forbindelse med trygder o. l. — er naturlig nok kommet i aldersforskningens søkelys. For mange er det en sammenheng mellom arbeids- og boligforholdene som forsterker det engelskmennene kaller «the retirement shock».

Men det er ikke bare for de eldre at det å bytte bolig kan bety et smertelig oppbrudd fra et kjent og kjært miljø.

Kan det sies noe generelt om på hvilke stadier i livet vi bør unngå å bytte bolig? Det er meget vanskelig fordi svaret i så høy grad er avhengig av om det samtidig blir nødvendig å skifte boligmiljø. Å bytte boligmiljø bør vi sikkert unngå mens våre barn er i småskolealderen, men å bytte bolig, kan unektelig bli et påtrengende behov hvis vi får flere barn.

I alderdommen er antagelig flytninger oftest av det onde, med mindre den bolig eller de miljøforhold man flytter fra er særlig ille og miljøskiftet lettes ved aktiv bistand fra miljøets side i en eller annen form. En ting tror jeg aldersforskerne er enige om, oftest er det for hardt å slutte arbeidet og forlate arbeidsmiljøet samtidig med at man skifter bolig og boligmiljø.

Mest tvingende fremtrer flytningsproblemet na-

turligvis for de som bor i tjenesteboliger, fra høyere funksjonærer til arbeidere. I praksis har da også mange norske bedrifters arbeiderboliger etter hvert gått over til å bli «pensjonistboliger» som bedriften helst ville slippe å administrere. Her ville det utvilsomt vært det beste om arbeids- og boligforholdet i det hele tatt ikke hadde hatt noe med hverandre å gjøre.

«Over» denne gruppen — sosialt sett — har vi de mer velstilte som på et eller annet stadium ønsker å gi avkall på de fordelene de kunne ha i den særlig store familieboligen, og foretrekker å flytte til aldersboliger — eventuelt i velutstyrte «kollektivhus», slik de nå også ser ut til å dukke opp i vårt land. Og nedenfor har vi et stort antall fattige eldre, som ved oppnådd trygdealder har en ubetydelig sjanse til å komme inn på en «trygdeheim». Å snakke generelt om i hvilken alder alle disse gruppene «stort sett» har interesse av å flytte eller ikke flytte, må bli tomme abstraksjoner. Andre forhold overskygger her alderens betydning.

Under forsøket på å klargjøre tankene har jeg stilt opp et skjema over livsløpet — med de livsstadier som er nevnt foran (fig. 27). Jeg har trukket opp en linje for de gifte og en for de ugifte, og jeg har forsøkt å angi minstekravet til boligstørrelsen på de forskjellige alderstrinn.

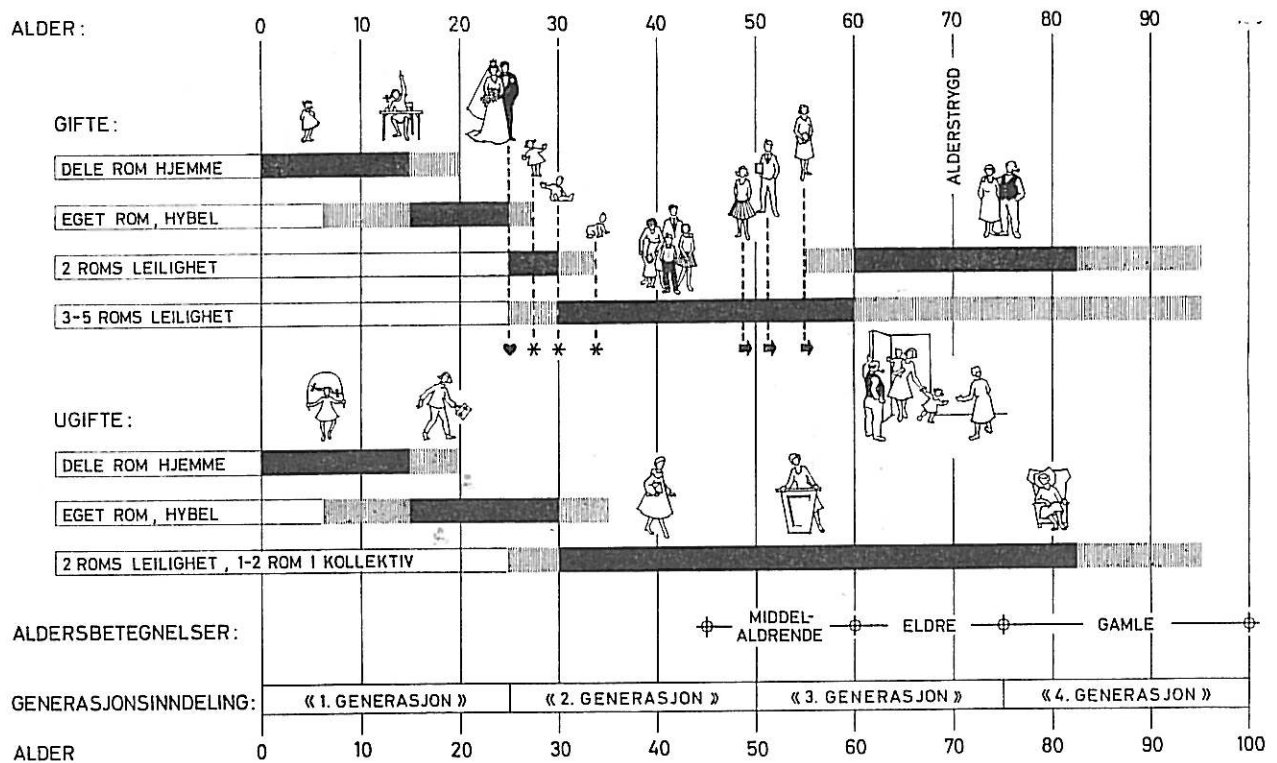

Fig. 27.

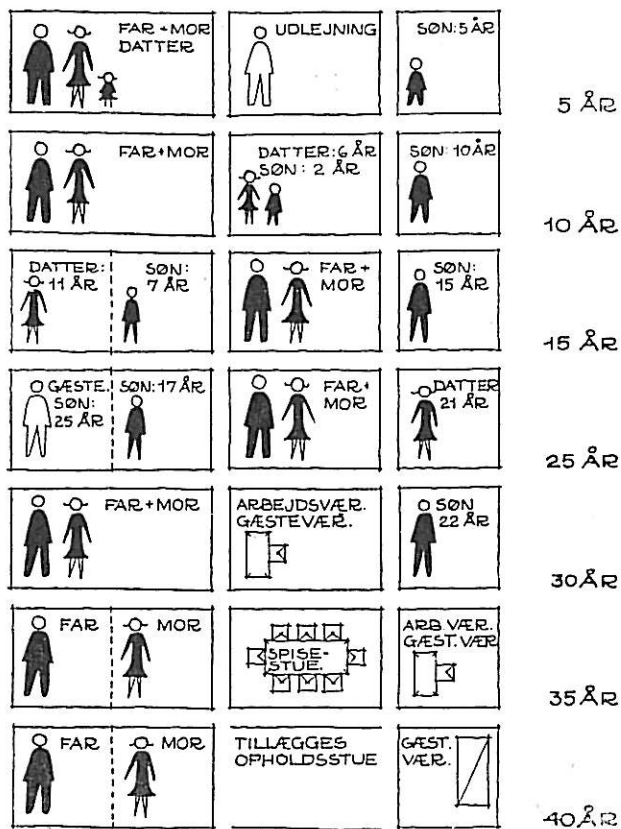

Fig. 28. «Den riktige familiebolig skal tilfredsstillende normalfamiliens behov under de forskjellige utviklingstrinn fra den starter som nytt til de gamle foreldre er alene tilbake.»
(Fra BD-orientering nr. 2 for 1960.)

Jeg har forsøkt å lage skjemaet mer virkelighetsnært og differensiert ved å konkretisere mine forestillinger om tenkelige livsskjebner under forskjellige økonomiske, sosiale og geografiske forutsetninger, og har brakt på det rene at jeg ikke makter endog tilnærmedesvis å løse denne vanskelige «sosiologiske» klassifiseringsoppgaven. Skjemaet må derfor oppfattes som det er ment, det skal bare anskueliggjøre noen ytterst enkle begreper.

Den boligstandard som er angitt burde være dagens absolutte minimum. Tegningen lar det vanskelige valg i «tredje generasjon» falle ut til fordel for «aldersboligen». I fig. 28 er vist det annet alternativ som forhåpentlig vil bli realistisk for stadig flere eldre.

Forsøket på å uttrykke «tankemodeller» ved hjelp av tegninger er ikke ukjent for arkitekter. Men det hender også at tankemodellen blir omsatt til konkret virkelighet, og da er det spennende å se hvordan det går. Byggherrer og arkitekter forsøker heldigvis fra tid til annen å realisere noe nytt. Noen prøver spesielt å lette flytningsproblemet og å hindre adskillelsen mellom generasjonene ved å bygge «tregenerasjonsboliger».

Tregenerasjonsboligen er — både i norske og utenlandske utgaver — et forsøk på å finne frem til noe bedre enn dagens mekaniske spredning av boligene og menneskene etter alle andre hensyn enn kontaktbehovet. Selve intensjonen er det derfor all grunn til å verdsette.

Ingeniør Selvaag har lansert sin «tregenerasjonsbolig» som et alternativ til aldershjemmene. Enkelte yngre familier vil kunne komme i den situasjon at de ved å få slike boliger tildelt, kan slippe å se sine eldste anbragt «på gamle hjem». Men det er iallfall ikke dette som er typisk i dagens situasjon.

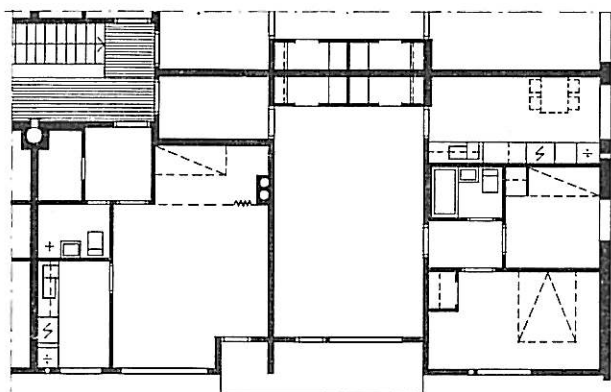

Fig. 29. Ingeniør Selvaags «tregenerasjonsbolig».

I ingeniør Selvaags første «tregenerasjonsbolig» (fig. 29), er familieboligen og aldersboligen lagt vegg i vegg — og balkong i balkong. I dag er det mest unge familier som er flyttet inn, og aldersboligene er mest overlatt deres friske og aktive pårørende i «tredje generasjon». Først om 10—20 år vil man kunne få erfaringer om hvordan de fungerer, når de eldre kommer opp i «fjerde generasjon», og noen av dem kanskje vil trenge pleie.

I senere utgaver av Selvaags tregenerasjonsboliger ligger de to leilighetene ikke vegg i vegg, men i samme hus. Derfra er jo ikke skrittet langt til den form for integrering som Mumford anbefaler.

I det engelske fantasiprojektet «The Town Alcan» (fig. 30) er løsningen mer fleksibel. Her er det enda klarere at «flergenerasjonsboligen» ikke er en bolig, men et «boligkonglomerat» eller et boligmiljø «en miniature». Slike prosjekter klargjør på rent «grafisk» og anskuelig vis hva som er boligplanleggerens vanskelige oppgave; nemlig å forme boligmiljøet slik at de gir plass for den naturlige sirkulasjonsprosessen som husholdningene — de store og de små — vil gjennomleve i boligmiljøets «levetid».

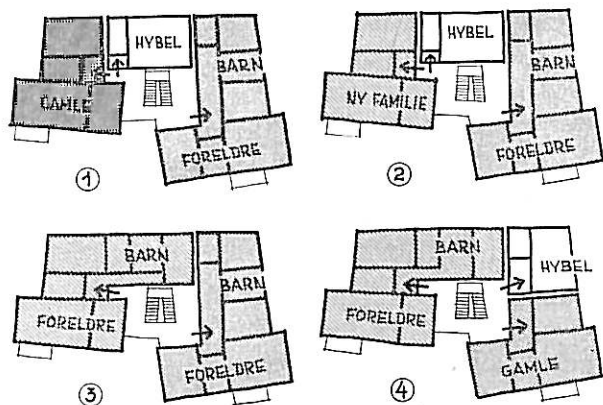
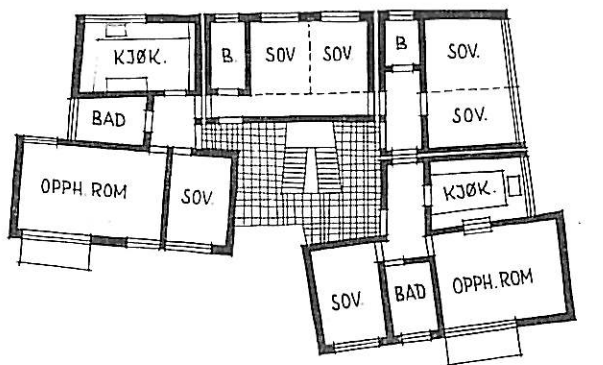

Fig. 30. «Flergenerasjonsboligen» i the Town Alcan.

Kunne denne oppgaven løses i den lille målestokk, ved å utvikle boligtyper som ikke bare lett kan «vokse» etter behovet, men også «trekkes sammen», så kunne flytningsproblemet for de eldre bortfalle. Innenfor dette idealskjemaet er det samme boligkjernen foreldrene bor i gjennom hele livet.

De krav som stilles til boligtyper for eldre måtte i så fall også stilles til denne boligkjernen.

Betegnelsen «flergenerasjonsbolig» hviler på den forutsetning at det er en ung og en eldre «kjernefamilie» innenfor samme «storfamilie» som disponerer de to boligene og som etter behovet enes om hvordan hyblene skal disponeres. Men planskjemaet kan jo også brukes under andre forutsetninger.

Så lenge plantypene er «uforanderlige», kan fleksibiliteten bare komme inn på annen måte, nemlig ved en hensiktsmessig fordeling av boligtyper i «nærhetsmiljøet».

En av vanskelighetene ligger her i å avgjøre hvor omfattende et slikt «nærhetsmiljø» kan være, hvilken «mobilitet» vi kan regne med for de forskjellige aldersgruppene og hvilket kontaktbehov de har.

I USA f. eks. er segregasjonen i boligmiljøet — både sosialt og mellom aldersgruppene — langt mer utpreget enn her. Til gjengjeld har flere av de

eldre der *bil*. I mange land skjer nybyggingen i enda større «totalprosjekterte» enheter enn hos oss — med enda større risiko for feilprosjektering, monotoni og aldersmessig ensidighet enn i våre ytre byområder.

Hittil har vi her hjemme — delvis med rette — kunnet stole på at ensidigheten i de små områdene iallfall i noen grad ville bli kompensert av mangesidigheten i de store. Stilt overfor det urbaniseringsperspektiv som vi nå etter hvert blir stadig mer fortrolig med, er det naturlig at mange føler en stigende uro.

Men uroen stiger til forvirring fordi byplanleggerne — som jo lenge har hevdet nabolagsidealet som det rette, nå er blitt klar over at også *denne* «tankemodellen» kan stilles i tvil. Enkelte sosiologer har pekt på at begrepet «nabolag» i bilismens tidsalder *ikke* dekker lokale boligområder alene. Mange finner sine rikeste kontakter og største utfoldelse i storbyens sentrum eller «over alle grenser», og ikke i det lokale boligområde. Så riktig dette er, må vi likevel ikke glemme at nærhetsmiljøet ennå er det naturlige oppvekstmiljø for barna og det naturlige tilfluktssted for langt de fleste gamle. Dermed er det også et naturlig virkeområde for unge og middelaldrende med sans for «de nære ting».

Vi har grunn til å tro at de som eldes i «nærhetsområdene» vil ønske å bli der i alderdommen, hvis boligforholdene er gode. Men vi må jo ikke nødvendigvis tenke oss en «normal» alderssammensetning helt fra boligområdet er nytt.

Det ønskeligste må være at småboligene i de nye boligstrøkene først tas i bruk som «aldersboliger» når de som har levet lenge i området blir gamle. Dette gjør kravet om almen brukbarhet — også for unge — og om «innebygget fremtid» enda mere innlysende. I dagens boligpolitiske situasjon og med bakgrunn i de retningslinjene Husbanken nylig har sendt ut for året 1965, tror jeg faren først og fremst er at det vil bli bygget for mange småleiligheter av for lav standard i de nye boligstrøk.

De byggeoppdrag arkitektene får, er meget ofte det vi kaller «kategoribygging». Dette er en følge av den måten behovet gjør seg gjeldende på i samfunnet og av den måten byggeinitiativet er organisert på. Spesielt når det gjelder boliger for eldre, er det dels de kommunale myndigheter som er initiativtagere, dels filantropiske organisasjoner osv. Etter hvert vil vi også få organisasjoner og selskaper som vil bygge boliger for «eldre» — da oftest tolket som både middelaldrende og gamle — på rent forretningsmessig grunnlag.

Alle disse initiativtagerne vil som en selvfølge og med full rett tenke i «kategorier» — nemlig tenke på de mennesker hvis interesser det er deres sak å ta vare på. Arkitektene vil i første rekke få som oppgave å studere de funksjonskrav som bør stilles i forbindelse med de enkelte konkrete oppdrag. Men noen vil samtidig prøve å unngå at funksjonsdifferensieringen gjør bygget mer «spesielt» enn absolutt nødvendig, og forsøke å oppnå at løsningen blir mest mulig «almengyldig» eller «fleksibel», slik at bygget også kan gjøre tjeneste om funksjonskravene skulle bli andre i fremtiden.

Byggherren vil av naturlige grunner, og først og fremst, tenke på behovsdekkingen i øyeblikket, eller når bygget er ferdig, for de beboerne som da skal flytte inn. Men også han er — i like høy grad som arkitekten — interessert i å tenke på fremtiden. Å tenke på fremtiden kan være to ting: å tenke på de *menneskene* som skal bo og utvikle seg videre i det nye bygget de flytter inn i eller å tenke på *bygget* som i fremtiden skal kunne gi godt husrom til *nye* mennesker.

Når det gjelder boliger for eldre er jeg kommet til det hovedresultat at det ikke er oppgaven å lage boliger og bygg som adskiller seg vesentlig fra det vi rent generelt kan kalle gode boliger også for andre aldersgrupper. Dette betyr etter min mening at byggherrer og arkitekter i fellesskap må stille seg oppgaven mer fordringsfullt enn det i dag oftest skjer. De må forsøke å finne løsninger som sikrer at det ikke blir de mest resignerte som bestemmer boligstandarden, og de bør også ta i betraktning at byggene i fremtiden vil få en mer «blandet» beboersammensetning, både sosialt og aldersmessig, enn den «segregerte» som i øyeblikket er aktuell. Så lenge vi må bygge både små og store leiligheter, vil den naturlige prosess føre unge mennesker til å bytte bolig i tidens løp, og noen eldre vil ønske å gjøre det samme. Da bør vi gjøre det mulig for dem å unngå samtidig å måtte skifte boligmiljø.

Å løse de Eldres problem i boligmiljøet er samtidig en del av et annet problem: *Å gjøre hele miljøet, både ute og inne, både boliger, fellesbygg og kommunikasjonsmidler, tilgjengelige og brukbare for de som temporært eller varig blir rammet av uforhet.*

I denne artikkelen har jeg fortrinnsvis drøftet den «selvstendige» aldersbolig.

Selv om programmet for våre store trygdeheimers — iallfall opprinnelig — var å bygge selvstendige småleiligheter hvor den kollektive service skulle spille en underordnet rolle, betyr dette ikke at

trygdeheimens «institusjonskarakter» er uten betydning for de Eldres trivsel. Følelsen av trygghet er et viktig grunnlag for trivselen, og naboskapet med jevnaldrende, anledning til å treffe en sosialkurator i huset og til i et knipetak å få hjelp av en forståelsesfull vaktmester med spesialerfaring når det gjelder de Eldres problemer, er et stort gode.

En helt annen sak er det om disse store trygdeheimene er en god løsning hvis vi reiser spørsmålet om boligformens kompakte karakter, og det store antall eldre som her er samlet under ett tak. Spørsmålet om prosjektenes størrelse er bl. a. drøftet i amerikansk litteratur. I en oversikt som er utarbeidet ved Cornell University [44] gjengis følgende fra en rapport som ble avgitt i 1954 av Massachusetts State Housing Board:

Eldre mennesker liker ikke å bli utskilt i store grupper. Erfaringer fra forskjellige steder tyder på at prosjekter for eldre kan bli for store. På den annen side kan de også bli for små. Et mål for denne boligbyggingen er å frembringe en sosial enhet som muliggjør mange vennskaper og en høy grad av selvhjelpenhet. Ved begge ytterligheter med hensyn til størrelse taper man disse fordeler.

Om de særlig store prosjekter heter det:

I et ekstra stort prosjekt vokser den fysiske og sosiale avstand fra venner og venners hjelp i det nærmeste naboskap. Den enkelte mister sin identitet i havet av fremmede ansikter. Mentale og følelsesmessige problemer øker når det ikke foreligger en naturlig vekselvirkning med et vanlig miljø.

Konklusjonen er at «prosjekter som omfatter fra 25 til 45 boliger er de mest vellykkede. 75 personer er det ønskelige maksimum».

I oversikten pekes det videre på at man ved store anlegg kan yte en mere effektiv kollektiv service enn ved små. Noen endelig konklusjon med hensyn til størrelsen trekkes ikke i *oversikten*.

Uten at jeg tror vi umiddelbart kan finne svaret på våre egne problemer i amerikansk litteratur, tror jeg at dagens store kategoribygger for eldre — enten det gjelder trygdeheimers eller aldershjem — er tidsbestemte løsninger av betinget og tvilsom verdi på lengre sikt. I dette ligger ikke noen nedvurdering av den innsats som er ytet og fortsatt ytes når det gjelder bygging av aldershjem og trygdeheimers, men et forsøk på å stille disse formene for kategori-bebyggelse inn i et utviklings-perspektiv.

Svenskene — blant andre arkitekt Bo Boustedt — har gjort meget for å gjøre aldershjemmene triveligere. Hovedlinjen har vært å «fjerne anstalt-preget» — først og fremst ved å dele dem opp i

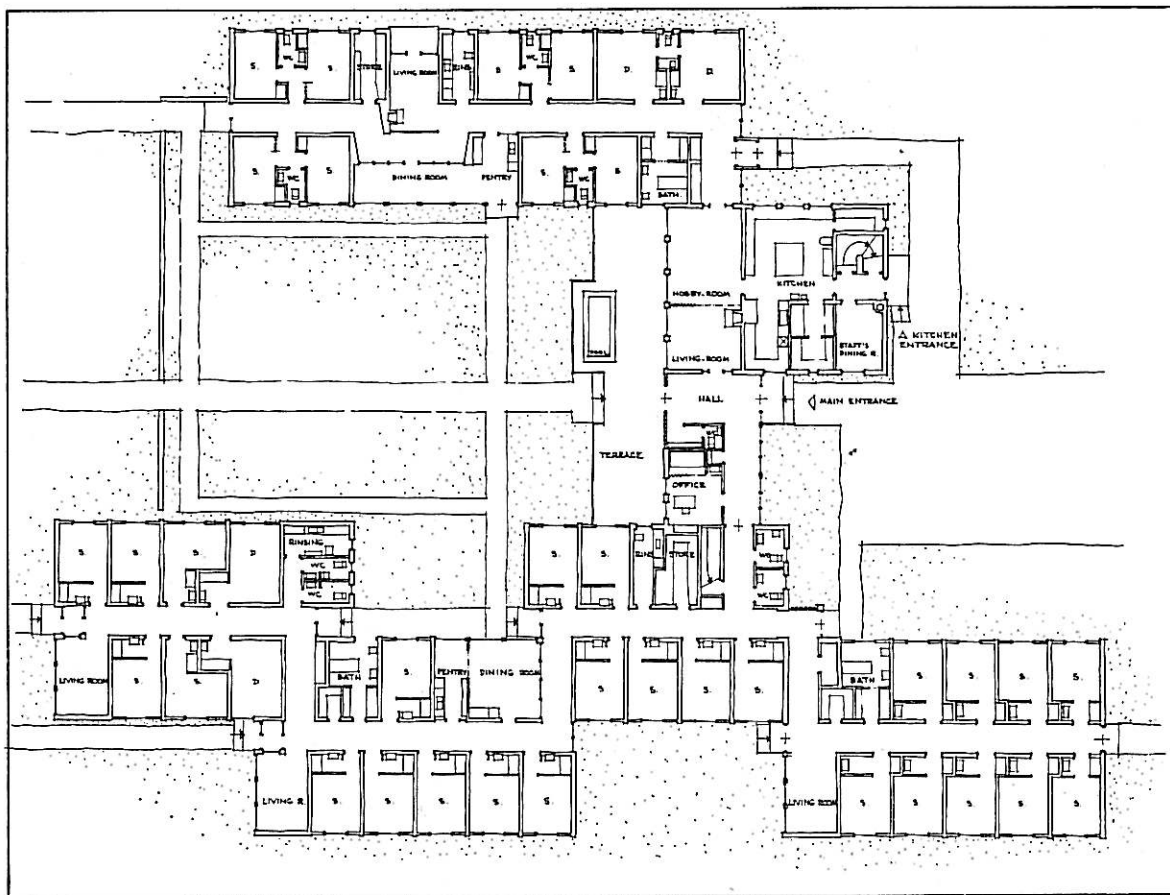

Fig. 31. Plan av aldershjem i Vetlanda, Sverige.

Arkitekt Bo Boustedt.

(Fra nr. 46 i litteraturoversikten.)

små «hjemlige» enheter, både miljø- og bygningsmessig (fig. 31). Det mest interessante ved hans arbeider er vel at det forholdsvis store aldershjems administrative fordeler her er forenet med en rimelig skala i de eldres daglige miljø. At desentraliseringen av planen koster noe er klart, men jeg tror erfaringene viser at vinningen i trivsel rettferdiggjør disse merutgiftene.

En lignende desentralisering bør prøves gjennomført der hvor aldersboligene etter de lokale forhold vil bli samlet i «trygdeheimer». Men dette vil også antagelig bare være en mellomstasjon på veien, enten til det helt «integrerte» boligområde, eller til det fullt utviklede kollektivhus med leiligheter for alle aldersgrupper.

«Selvstendige» aldersboliger — spredt eller samlet i trygdeheimer — løser ikke det alvorligste problem som melder seg hvis de eldre blir syke, eller så skrøpelige at de ikke kan stelle seg selv. Alle- rede i dag er de eldre i trygdeheimene forpliktet til

å la seg overføre til alders- eller sykehjem når dette skjer — og hvis plass kan skaffes. Både for dem og for de mange gamle i den vanlige boligmasse som ikke kan få hjelp og pleie av barn eller andre kjente når skrøpeligheten tar overhånd, er sykehjemmene det store, udekkede behov.

Sosialpolitiske kommittén understreker at sykehjemmene må gjøres langt mer hjemlige enn før — Mumford at de må gjøres mindre og desentraliseres — slik at de kronisk syke ikke mister kontakten med det hjemlige miljø. Dette er vel menneskelig sett det viktigste og vanskeligste aldersproblem. Rent prinsipielt tror jeg det er viktig å peke på at selv om de fleste pasienter på våre pleie- eller sykehjem er gamle mennesker, så er det ikke *alderen*, men *pleiebehovet* som avgjør hvem som skal inntas på slike hjem — allerede i dag. Slagordet «bort fra anstaltpreget» har vært et nyttig slagord, men helt logisk er det ikke. Anstalten eller institusjonen er ikke i seg selv et onde, hvis vi tenker på de former

for kollektiv service som den kan gi. Konsentrasjonen av mennesker i institusjoner er en samfunnsmessig nødvendighet, men oftest betinget av tekniske og økonomiske forutsetninger som vi bevisst kan endre med sikte på å gjøre konsentrasjonskravet mindre tvingende. Vi trenger institusjoner av forskjellig art — fra skoler til sykehus — og vi finner oss temporært i å bli delt opp i «kate-

gorier» som svarer til disse institusjonenes saklige formål.

Det vi nå er i ferd med å bli klar over, er at vår *alder* ikke er en slik saklig begrunnet kategori. I et samfunn hvor vi har klart å løse miljøproblemene bedre enn i dag, vil en nødvendigheten segregasjon etter alder føles like unaturlig som de gamle rase- eller klasseskiller.

Litteraturoversikt.

Befolkningsspørsmål m. m.

1. Statistisk sentralbyrå. Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856—1955. Oslo 1961. (Samfunnsøkonomiske studier, 10.)
2. Statistisk sentralbyrå. Folketelling 1960, hefte 1—5. Oslo 1963—1964.
3. Statistisk sentralbyrå. Folkemengden i herreder og byer 1. januar 1962 og foreløpige tall 1. januar 1963. Oslo 1963.
4. Statistisk sentralbyrå. Folketellingen 1. november 1960; tellingsresultater, tilbakegående tall, prognoser. Oslo. Det foreligger et hefte for hver kommune.
5. Statistisk sentralbyrå. Statistisk årbok 1964. Oslo 1964.
6. Bendiksen, Bjørnulf. Bosetningen i Norge 1960—1980; en regional befolkningsprognose. Sosialøkonomen, b. 17, nr. 5/6, 1963; s. 10—14, 21.
7. Myklebost, Hallstein. Befolkning og bosetning. I: Norge, b. 1. Oslo, Cappelen, 1963. S. 56—67.
8. Aubert, Vilhelm. Fattigdom, isolasjon og samfunnsstruktur. Sosialt arbeid, b. 38, nr. 2, 1964, s. 34—43.

Offentlige norske komiteinnstillinger, utredninger m. m.

9. Komiteen til utredning av boligspørsmålet og andre spørsmål vedrørende omsorgen for de gamle, 1953. Innstilling. Oslo, Sosialdepartementet, 1955.
Av vedleggene kan nevnes:
 1. Hanssen, Per og Axel Strøm. De eldres helse; retningslinjer i omsorgen for eldre.
 5. Gaustad, Viktor. Utstyr m. v. for sykehjem.
 7. Statistisk sentralbyrå. Behov for plasser på gamle- og pleiehjem.

Norske gerontologiske skrifter. Utg. av Nasjonalforeningen, Norsk selskap for aldersforskning, Oslo.

10. 1. Vår aldrende befolkning. Rev. utg. 1961.
11. 2. Strøm, Axel. De eldres levekår og helsetilstand. — Marthinsen, Arne. Gamle- og pleiehjem i Norge. 1956.
12. 3. De eldres problemer fra medisinsk, sosiologisk og psykologisk synspunkt. 1957. S. 5—27.
13. 4. Voksen-opplæring; en rundebordskonferanse. 1958. S. 5—16.
14. 5. Arbeidet for eldre i by og bygd; en rundebordskonferanse. 1959.
15. 6. Steen, Adolf. Alder og aldersproblemer hos samene. — Rossum, Ola O. Kårskipnaden; den gamle pensjonsordninga i bondesamfunnet. 1961.
16. 7. Strøm, Axel. De eldre og arbeidet. 1961.

17. 8. Beverfelt, Eva. Levekår, helsetilstand og behov for helse- og velferdstiltak hos en gruppe eldre i Oslo. 1961.
18. 9. Mørck, Unn. De eldres sosiale problemer. — Strøm, Axel. Pensjonister og arbeid. — Palmstrøm, Henrik. Dødeligheten og dens årsaker i Norge. 1963.

«Publikasjoner» utg. av Nasjonalforeningen. De gamles helsekomité. Oslo.

19. 1. Boliger for eldre. 1961.
20. 2. Planlegging og bygging av institusjoner for eldre. — Om helse- og velferdstjeneste for hjemmeboende eldre, 1961.
21. 3. Eldreomsorgen og den frivillige innsats. 1963.

Annen norsk litteratur.

22. Gaustad, Viktor. Institusjoner for eldre. Kommunalt sosialt tidsskrift, b. 32, nr. 11/12, 1962, s. 93—98.
23. Sandberg, H. K. Aldersboliger omkring aldershjem. Kommunalt sosialt tidsskrift, b. 34, nr. 8, 1964, s. 73—74.

Svensk litteratur.

24. Lo-Johansson, Ivar. Ålderdom. Sthm. 1949.
25. Bostadspolitiska utredningen, 1955. Bostäder för åldringar och invalider. Sthm. 1957. (Statens offentliga utredningar, 1957, 31)
26. Berfenstam, Ragnar og Herman Hedqvist. Åldringarnas livsvillkor och vårdbehov; en utredning omfattande pensionärer i Uppsala län. Uppsala 1960.
27. Socialpolitiska kommittén. Åldringvårdens läge. Sthm. 1963. (Statens offentliga utredningar, 1963, 47)
28. Socialpolitiska kommittén. Bättre åldringvård; sjukhem, bostäder, hemhjälp. Sthm. 1964. (Statens offentliga utredningar, 1964, 5)
29. Sveriges allmännyttiga bostadsföretag, SABO. Bättre åldringbostäder. Göteborg 1964.
30. Karsten-Carlsson, Eva. Hus och hem i gamla stadsdelar. Att bo, nr. 2, 1962, s. 60—70.
31. Karsten-Carlsson, Eva. Åldringar och unga i gamla stadsdelar. Att bo, nr. 3, 1962, s. 73—82.
32. Karsten-Carlsson, Eva. Trivsel och vantrivsel i gamla stadsdelar. Att bo, nr. 4, 1962, s. 115—124.
33. Bostad för ett pensionerat par; en skissuppgift på Teknis. Att bo, nr. 3, 1962, s. 102—104.
34. Holm, Lennart. 50 m² för unga och gamla. Att bo, nr. 5, 1963, s. 152.

Engelsk litteratur.

35. Ministry of Housing and Local Government. Some aspects of designing for old people. London 1962.
36. Ministry of Housing and Local Government. Grouped flatlets for old people; a sociological study. 1962.
37. Hole, V. og P. G. Allen. Dwellings for old people. The architects' journal, b. 135, nr. 19, 1962, s. 1017—1024, 1026.
38. Townsend, Peter. The family life of old people; an inquiry in East London. London 1957.
39. Townsend, Peter. The last refuge; a survey of residential institutions and homes for the aged in England and Wales. London.
40. Townsend, Peter. The argument for gradually abandoning communal homes for the aged. International social science journal, b. 15, nr. 3, 1963, s. 427—437.
41. Cain, Leonard D. The sociology of ageing; a trend report and bibliography. Current sociology, b. 8, nr. 2, 1959, s. 57—133.

Hollandsk litteratur.

42. Nierstrasz, F. H. J. Building for the aged. Amsterdam 1961.

Amerikansk litteratur.

43. Mumford, Lewis. For older people; not segregation but integration. Architectural record, b. 119, nr. 5, 1956, s. 191—194.
44. Cornell University. Center for Housing and Environmental Studies. Housing requirements of the aged; a study of design criteria. N.Y. 1960.
45. Kassabaum, George E. Housing for the elderly; technical standards of design. American Institute of Architects. Journal, b. 38, nr. 3, 1962, s. 61—65.
46. Musson, Noverre og Helen Heusinkveld. Buildings for the elderly. N. Y. 1963.
47. Beyer, Glenn H. og Sylvia G. Wahl. The elderly and their housing. N. Y. Cornell University. Center for Housing and Environmental Studies, 1963.
48. Cumming, Elaine. Further thoughts on the theory of disengagement. International social science journal, b. 15, nr. 3, 1963, s. 377—393.
49. Rosenmayr, Leopold og Eva Köckeis. Propositions for a sociological theory of ageing and the family. International social science journal, b. 15, nr. 3, 1963, s. 410—426.

Litteratur om planlegging for uføre.

50. Müller, Henrik. Bostäder för vanföra. Sthm. 1951. (Svenska vanförevårdens centralkommitte, SVCK. Skriftserie, 3)
51. Engberg, Eugenie. En tredje udvej for plejepatienter. Socialt tidsskrift, nr. 12, 1958.
52. Landsforeningen mod børnelammelse (Polio). Retningslinier for indretning af boliger for kørestolsinvaliderede. Av Vibeke Leschly, Inger og Johannes Exner, og Alice og Børge Kjær. Kbh. 1958—1960? 2 b.
53. American Standards Association. American standards-specifications for making buildings and facilities accessible to, and usable by, the physically handicapped. N. Y. 1961.
54. Müller, Henrik. Rörelsehindrades stadsbygdmiljö; en studie från Högdalen. Sthm. 1961. (Byggforskningen. Rapport, 72)
55. Gaustad, Viktor. De eldres attføringsproblemer. I: Sentralrådet for yrkesvalghemmede. Lærebok i attføring. Oslo 1963. S. 533—549.
56. Folksams hälsoråd. Samhällsplaneringen och de handikappade. Sthm. 1963. (Skriftserie, 20)
57. Goldsmith, Selwyn. Designing for the disabled; a manual of technical information. London, The Royal Institute of British Architects, 1963.
50. Goldsmith, Selwyn. Housing for the disabled; can it be economic? The Builder, b. 204, nr. 6252, 1963, s. 553—556.

